

A világbolsevizmus morális Sztálingrádjja?

Az 1956-os magyar forradalom a korabeli nyugati sajtóban

A magyar 1956-os forradalom különös helyet foglal el mind a szovjet érdekszféra országaiban bekövetkező ellenállási mozgalmak sorában mind Európa és az egész világ történetében. A tartós ellenállás, az ország egységes fellépése, az áldozatok nagy száma valamint a véres eltiprás és bosszú néhány hétre Magyarországra irányította az egész világ figyelmét. A korabeli sajtó alapján képet szeretnék adni arról, hogyan fogadta a nyugat a magyar forradalmat, miként látta és értékelte a szabad világ Magyarország fellépését a Szovjetunióval szemben.

Az 1956-os magyar forradalom bemutatásához három nemzetközi jelentőségű napilapot választottam, amelyek véleményem szerint lényegében jól tükrözik a nyugat álláspontját. Az angolszász nézőpont ábrázolásához a liberális szemléletű amerikai érdekeltségű *New York Herald Tribune* európai kiadását, a kontinentális Európa területéről a nemzetközileg meghatározó, vezető francia napilapot, a *Le Monde*-ot valamint a tekintélyes, konzervatív német *Frankfurter Allgemeine Zeitung für Deutschland*-ot használtam forrásul.

Bármennyire nagy szerepe van a sajtónak a közvélemény alakításában, nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a sajtó véleménye, kommentárja nem mindig fedi az általános közvéleményt. Jó példa erre a *Le Monde* egy október 26-i cikke, mely rámutatott: jóllehet az angol napilapok sokat írnak a magyarországi eseményekről, mégis úgy tűnik, hogy az átlagpolgárt ? legalábbis kezdetben ? kevésbé érdeklik a Magyarország történetek, olyannyira hogy ?az embernek az a felületes benyomása támad, hogy az britek a Szovjetunió csatlósállamainak forrongását egy szintre helyezik egy guatemalai forradalmi kísérlettel.?!¹

Ha csupán felületesen lapozzuk át a korabeli napilapokat, akkor is láthatjuk, mennyire foglalkoztatta a nyugatot a forradalom napjaiban, majd az eltiprás és a passzív ellenállás alatt Magyarország. A nyugat mindvégig figyelemmel kísérte a Szovjetunióban és szövetséges államaiban ? ezek között Magyarországon ? megindult desztalinizációs folyamatokat, azonban a térségben 1956 nyarától érdeklődésük elsősorban a lengyelországi események felé fordult. A szovjet zónán kívül még két olyan terület volt, mely tartósan foglalkoztatta a nyugati sajtót: a Közel-Keleten a szuezi csatorna körül régóta húzódó válsághelyzet valamint az észak-afrikai konfliktusok ? amelyek elsősorban Franciaországot érintették közléről. Ebbe a helyzetbe robbant be a magyar forradalom híre, és így egyik pillanatról a másikra hazánk került az érdeklődés középpontjába: Sem előtte sem utána nem foglalkoztak annyit Magyarországgal, mint ezekben a hetekben.² A magyar ügy a többi esemény mellett hosszú időre helyet kapott a címlapon ? csupán a szuezi válság katonai beavatkozássá alakulása szorította ki egy-két napra az első oldalról a német és a francia sajtóban. A forradalom bukása és a passzív ellenállás megtörése után folyamatosan csökkennek a Magyarországról szóló cikkek, míg 1957 januárjától ? akárcsak október 23 előtt ? ismét csupán egy lesz a kelet-európai országok között: már csak elvétve adnak hírt a napilapok a menekültekről vagy a magyarországi kivégzésekről. Átfogó értékeléseket ekkor már nem találunk.

A napilapokat figyelmesebben átnézve megállapíthatjuk, hogy az eseményekről a nagy távolság és a nehéz helyzet ellenére meglehetősen pontos információkkal rendelkeztek. Jellemzőnek tartom azonban a jól értesültséget fitogtatni akaró *New York Herald Tribune* félinformáción alapuló félreértését, amikor az október 23-i tüntetésről szóló igen részletes beszámolóban a következőket írta: ?A tömeg lelkesedett, mindenki szabadságot követelt. A tüntetők a nemzeti himnuszt és *Kölcsey ?Szózatát?* énekelték, azt a megható dalt, melyet a Sztálin-időszak alatt nem lehetett hallani Magyarországon. A tüntetők *ennek a dalnak* arefrénjét kiáltozták: ?Esküszünk, hogy rabok tovább nem leszünk!??³

A számos, az események bemutatásával és kommentálásával foglalkozó cikk között átfogóbb tanulmányok, riportok és értékelések is megtalálhatók, amelyek döntő szerepet játszhattak a magyarokról formált közvélemény alakításában. A *Frankfurter Allgemeine* és a *Le Monde* annyira jelentősnek ítélte a magyarországi eseményeket, hogy több vezércikkében is tárgyalta azok hatását. Sok tanulmány foglalkozott a magyar forradalomnak a világbolsevizmusra és a Szovjetunióra tett hatásával. Az újságokban rövid szemlét találhatunk más nyugati lapok írásaiból és gyakran kommentálták a keleti sajtó beszámolóit is. A forradalom bukása után tág

teret kaptak a menekültekről szóló cikkek, a befogadó országokban felmerülő problémák és a menekültekkel készített riportok.

Napilapokat használva forrásként, nem szabad figyelmen kívül hagynunk az írott sajtóra jellemző időbeli fáziskésést, ami esetünkben valamennyi lapnál másfél-két nap. Összefoglaló elemzések ? különösen a *New York Herald Tribune* hasábjain ? gyakran csak még több idő elteltével jelentek meg az eseményekről.

A forradalom jelentőségére utal az a tény is, hogy minden jelentősebb napilap, mihelyt Magyarországon normalizálódott a helyzet, helyszíni tudósítókat küldött Budapestre és az országba. A *Le Monde* helyszíni tudósítója, *Thomas Schreiber*, magyar származású újságíró, november 2-tól már Budapestről jelentkezett. Az orosz támadások után több francia újságíróval együtt Budapesten rekedt. Csak november 15-én jutottak haza Franciaországba, ahol az Orly repülőtéren ünnepélyesen fogadták őket. A *Frankfurter Allgemeine* már október 31-én részleteket közölt az *Associated Press* (AP) budapesti tudósítójának, *Endre Mártonnak* naplójából, majd november 2-án *Clemens Graf Podewils* nyugat-magyarországi élményeiről szóló beszámolóját hozta. A német napilap saját helyszíni tudósítója, *Hanni Konitzer* november 3-tól jelentkezett Budapestről. Az szovjet offenzíva hatására Ausztria felé hagyta el az országot, majd decembertől a határ mellől tudósított a menekültekről. A *New York Herald Tribune* kezdetben ? a magyar rádió túl ? szintén a *United Press* (UP) és az *Associated Press* (AP) híreire támaszkodott, a helyzet normalizálódása után azonban ? a többi jelentős laphoz hasonlóan ? római tudósítóját küldte Budapestre. A kezdetben Bécsből jelentkező *Barrett McGurn* első helyszíni beszámolója november 2-án jelent meg a lap hasábjain. A szovjet támadás következtében a hat társával az amerikai követségen rekedt újságírónak csak november 12-én adták meg az engedélyt az ország elhagyására. Ettől kezdve Bécsből folytatta tudósításait, különös tekintettel a menekültekre.

Amikor a magyar 1956-os forradalom nyugati fogadtatását és megítélését szeretnénk bemutatni, kézenfekvőnek tűnik megvizsgálni, milyen terminológiát használtak a napilapok az események és a felkelők leírására. Leggyakrabban a tárgyilagos forradalom (angol *revolution*, francia *révolution* és német *Revolution*) vagy felkelés (angol *revolt*, *uprising* vagy *insurrection*, francia *émeute* illetve *rébellion* és német *Aufstand*) elnevezés fordul elő. Hasonlóképpen leíró jellegű, semleges felkelők (angol *rebels* és *insurgents*, francia *révolté* és *insurgé* valamint német *Aufständischen*) kifejezéssel nevezték a forradalom résztvevőit. Többször valamilyen értékelő jelzővel látták el a fenti szavakat, mintegy a forradalom jellegének pontosabb meghatározására. A *New York Herald Tribune* például kezdettől fogva következetesen orosz-ellenes, kommunista-ellenes forradalomnak (*anti-Russian*, *anti-Communist revolution*) nevezte a felkelést hasonlóan a *Le Monde* hevesen szovjet-ellenes felkelés (*rébellion violemment anti-sovietique*) megnevezéshez. A forradalomban megvalósuló, a nyugatiakat is megdöbbentő nemzeti egységre utal az egész felkelés lényegét összefoglaló *anti-Soviet national revolution* elnevezés, amely a forradalom pozitív értékelését is mutatja. A forradalom nemzeti, szabadságharc jellegére utal a ritkábban előforduló *fight for freedom* megnevezés. Hasonlóan kedvező fogadtatást tükröznek a jó csengésű magyar hazafiak (*Hungarian patriots*) és szabadságharcosok (*Freiheitskämpfer*) terminusok is. A napilapokban egyszer-egyszer előfordul a talán kevésbé szerencsés polgárháború (*Bürgerkrieg*, *civil war*) megnevezés, de ilyen esetben sem használják önállóan, abszolút értékben, hanem mintegy a forradalom szinonimájaként.

A magyar forradalmat kitörő lelkesedéssel fogadták. Az elsősorban a lengyelországi liberalizáció következményeit figyelő nyugatot váratlanul érte a békés tüntetésnek induló magyarországi fegyveres felkelés és megdöbbent csodálkozással figyelték a kitartó ellenállást. A napilapok nagy rokonszenvvel és együttérzéssel kísérték a magyar népnek a kommunizmus és a szovjet birodalom elleni harcát és elismeréssel adóztak a felkelők bátor helytállásának. Feltűnt olyan vélemény is amely a hidegháborús politikát felváltó enyhülés sikereként fogta fel a keleti blokkban beindult desztalinizációs folyamatokat és köztük a magyar felkelést. Ugyanakkor a kezdeti pozitív megítélést bizonyos aggodalom és szorongás követte. Attól tartottak, hogy Magyarország esetleges függetlenné válása veszélyeztetheti az enyhülési folyamat eredményeit és felboríthatja a nyugat és kelet között kialakult egyensúlyi helyzetet. Attól kezdve, hogy kiderült: a Szovjetunió nem szándékozik minden további nélkül kiereszteni a kezéből Magyarországot aggódni kezdtek, nehogy egy harmadik világháborúhoz vezessen a

magyarországi konfliktus. Ettől a lehetőségtől olyannyira tartottak, hogy nyilvánvaló volt: ?a nyugati hatalmak minden olyat el akartak kerülni, ami Moszkvában azt a gyanút táplálhatta volna, hogy a nyugat ki akarja használni a pillanatot, hogy betörjön a népi demokráciák szovjet előterébe?, mert ahogyan a kanadai külügyminiszter megfogalmazta ?Naiv dolog volna azt feltételezni, hogy a moszkvai birodalom máris szétesik.?⁴ A harmadik világháborútól való félelem és a szuezi válság annyira lefoglalta a nyugati nagyhatalmokat, hogy még azt sem tették meg maradéktalanul, amit pedig talán diplomáciai úton elérhettek volna. Ez a kettősség ? a forradalom iránti rokonszenv és egy harmadik világháborútól való félelem okozta bénultság ? bizonyos lelkiismeretfurdalást okozott, amelyet a gyógy- és élelmiszerben megnyilvánuló hatalmas segélyekkel igyekeztek oldani. Angliában és Franciaországban ehhez még büntudat járult, mivel szuezi fegyveres fellépésükkel alkalmat és hivatkozási alapot adtak a Szovjetuniónak egy magyarországi fegyveres beavatkozáshoz. Részben a lelkiismeret megnyugtatóra vezethető vissza később a menekültek készséges fogadása is: ha már a harcoló, ellenálló magyarokat nem tudták, vagy nem akarták támogatni, legalább az elbukott forradalom elmenekült résztvevőin igyekeztek megfelelően segíteni.

Amennyire meglepte a kortársakat a magyar forradalom kitörése, annyira nem tudtak mit kezdeni ? a szovjet intervenció ellenére jelentkező ? sikerével. A felkelés kitörésekor, az első napokban még nem is gondoltak az esetleges sikerre, olyan biztosnak tűnt a szovjet intervenció győzelme. Ekkor még legfeljebb egy a lengyelországihoz hasonló viszonylagos szabadságot tartottak elérhetőnek, de a fegyveres felkelés éppen ezt a belső reformot sodorta veszélybe. A magyar felkelők tartós ellenállásának hatására fokozatosan módosult a nyugat véleménye a forradalom által elérhető eredményekről. A szabad világ a forradalom győzelmeiként értékelte a szovjet csapatok Budapestről történő kivonását és Nagy Imre ígéretét a felkelők követeléseinek teljesítésére, ugyanakkor a lelke mélyén senki nem merete igazán elhinni, hogy ez a végső szó. Elképzelhetetlennek tartották, hogy a hatalmas és erős Szovjetunió ilyen könnyen kiereszti a karmai közül egyik szövetségesét. Október végétől a második orosz intervencióig ez a kettősség jellemzi azokat a kommentárokat és találgatásokat, amelyek a forradalom sikerére vonatkoznak és ez magyarázza azokat a szélsőséges véleményeket is, amelyek ezzel kapcsolatban megszülettek. Egyértelműen látták, hogy a Szovjetunió, ha akarja rövid úton el tudja tiporni a forradalmat, így nagyon is érthetően a fő kérdés a nyugat számára a Kreml reakciója volt. A forradalom tartós sikeréről, eredményéről találgatva mindenekelőtt azokat a szempontokat sorakoztatták fel, amelyek az oroszokat a terület feladására illetve mindenáron történő megtartására készíthetik. A forradalom végső győzelmének lehetőségét nem zárták ki, de a végső döntést mindenképpen a Kremlből várták.

Kommentár az eseményekhez (október 23?november 5.)

A nyugatot meglepte, de nem érte váratlanul a magyarországi fegyveres felkelés kirobbanása, hiszen folyamatosan figyelemmel kísérte a kommunista övezetben lezajló desztalinizációs folyamatokat és köztük a magyarországi események sem kerültk el figyelmét. Már a független egyetemi szervezet (MEFESZ) megalakulására, az egyetemisták követeléseire és a tervezett tüntetésre is felfigyeltek,⁵ de nem gondolták többnek, mint a liberalizáció természetes részének.

A forradalom kitörésekor a nyugat számára a Gomulka vezette Lengyelország adta a kézenfekvő párhuzamot amihez a magyarországi eseményeket hasonlítani lehetett. A napilapok rámutattak a lengyel és a magyar szabadságmozgalom közös vonására: a szovjet-ellenességre és feltették a kérdést, vajon az oroszok megengedik-e a korábban elnyomott ?szatellit? országoknak, hogy saját útjukat járják.⁶ A *New York Herald Tribune* október 28-i kommentárja felhívta a figyelmet arra, hogy jóllehet mind Gomulka mind Nagy Imre kommunisták, lényeges különbség van a jugoszláv és a magyar illetve lengyel kormány lehetőségeiben. Hiszen Tito kormányának egyfajta biztonságot ad, hogy az ellenállásban kialakult, helyi eredetű képződmény, ezzel szemben Gomulka és Nagy ?import? mivolta kérdésessé teszi, hogy szovjet háttér nélkül fennmarad-e hatalmuk, a nemzeti kommunizmus. Az amerikai lap rámutatott, hogy Gomulka ezzel próbálkozik, amikor a Vörös Hadsereg Lengyelországból való kivonását akarja elérni. Magyarország esetében azonban kérdésesnek látta ezt a megoldást, mert miután ? tudomása szerint ? Nagy behívta az orosz csapatokat a nemzeti kommunizmustól való esetleges eltávolodást túl ellentmondásosnak és túl veszélyesnek ítélte: a cikk írója szerint Nagy Imre a vérfürdő után aligha változtathat útirányán.

A *Le Monde* rámutatott arra, hogy a magyar kommunista vezetés a rezsim megőrzésének kérdésében teljesen egységes, véleménykülönbség csupán a szocializmus építésére használt eszközök tekintetében van. A *Frankfurter Allgemeine* sem látott nagy különbséget az egyes irányzatok között: a kommunista pártvezetésben foganatosított változásokat a moszkvai és magyar kommunisták nagyfokú zavartságával magyarázta és úgy értékelte, hogy semmi más nem kíséreltek meg, mint „egy pár marionett-bábú kicserélését.”⁷⁷ A német lap szerint a felkeléstől való félelem még egységet is hozhat létre a magyarországi kommunisták között és Nagy Imre is a Gerő képviselte ortodox vonal mellé állhat, de nem zárta ki azt a lehetőséget sem, hogy „a nép valódi hangulatának jelen kirobbanása olyan enyhüléshez fogja vezetni az oroszokat és magyar helytartóikat, mint Lengyelországban.”⁷⁸ A *New York Herald Tribune* Nagy Imrével szembeni ellenséges érzületéről és anti-kommunista beállítottságáról tett tanúságot amikor kijelentette, hogy akárcsak Gomulka ő is „megrögzött kommunista aki kihasználta a nemzeti érzést hogy magát újból hatalomba juttassa.”⁷⁹ Nagy Imre kommunizmushoz való ragaszkodásával magyarázta az oroszok behívását és a forradalom szovjet-ellenes élet látva hozzátette, hogy a behívás ténye kérdéssé teheti kormányának jövőjét.¹⁰ A francia lap az eseményeket követve október 27-én már úgy vélte, hogy a reformok irányítása kicsúszott a kommunisták kezéből: a felkelők már nem elégszenek meg a rendszer reformjával, hanem céljuk az egész rezsim megváltoztatása.¹¹

A nyugati sajtó két fő okot jelölt meg, amelyek fegyveres felkeléssé alakították a békés tüntetést. Az egyik a már fent említett határozottan kommunista ellenes magyar közvélemény, amely már a rendszeren belüli engedményekkel nem elégedett meg. A *New York Herald Tribune* rámutatott, hogy a magyar forradalom bizonyította, milyen könnyen válik valódi nemzeti, antikommunista lelkületté a titóista, nemzeti-kommunista érzés. Ennek a felismerésnek legjelentősebb következményeként a december 16-ra kiírt lengyel választások elhalasztását nevezte meg. A másik okot „amely valóban döntő lökést adott az események alakulásának” a *Frankfurter Allgemeine* a szovjet páncélosok megjelenésében látta,¹² amely nélkül a *Le Monde* szerint minden bizonnyal igen gyorsan nyert volna a nemzeti forradalom.¹³ A szovjet hadsereg beavatkozása elleni fegyveres fellépéssel vált a forradalom egyben szabadságharcra is.

A szovjet csapatok bevetését nem utolsó sorban a magyar honvédség megbízhatatlansága tette szükségessé. A kommunisták bizalmatlanságát igazolta később, hogy a magyar csapatok átálltak a felkelők oldalára, vagy mindenesetre nem léptek fel a forradalom ellen. A *Frankfurter Allgemeine* ennek a ténynek távolabbi következményeként arra hívta fel a figyelmet, hogy a Szovjetunió ezentúl nem fog megbízni a szövetséges országok hadseregeiben. Ezt a gondolatmenetet folytatta *Marguerite Higgins* amikor rámutatott: a magyar katonaság példáján a Szovjetunióknak szembesülnie kellett azzal, hogy egy újabb háború esetén nemcsak a nyugattal kell harcolnia a szovjeteknek, hanem az „éppen a Kreml által kiképzett csatlós hadseregekkel” is.¹⁴

A forradalom által elérhető eredményekről alkotott nyugati vélemény fokozatosan módosult az események során. Sztálin halála és a Titóval való kiegyezés után a *Le Monde* kezdetben a Szovjetunióknak csupán bizonyos fokú engedékenységre látott lehetőséget. Hasonlóképpen a német lap is csak gazdasági változást tartott elképzelhető eredménynek a Szovjetunióval fenntartott viszony megtartása mellett. A külpolitikai függetlenség lehetőségét pusztán abban az esetben vetette fel, ha az orosz intervenciót nem a magyar kommunisták kérték. A felkelők tartós ellenállásának hatására a francia napilap úgy látta, hogy a Kremlnek kell döntenie, ha a magyar vezetés nem tud úrrá lenni a forradalmon: vagy közvetlen szovjet irányítás alá helyezik az országot, vagy fel kell adni ezt a csatlós államot, amelyet már pusztán „meggyőzéssel” nem tudnak befolyásolni. A kedvező moszkvai döntés esetében tehát a lengyel eredményeket felülmúló siker lehetősége is felmerült. A *Frankfurter Allgemeine* szerint „nyugaton azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy felkelés éppenséggel nem kezdettől fogva irányult a kommunizmus ellen, hanem csak az Államvédelmi Hatóság (*staatliche Sicherheitspolizei*) ellen. Csupán a szabadságharcosok váratlan sikerei valamint a Vörös Hadsereg és az ÁVH (*Geheimpolizei*) brutális elnyomási kísérlete emelte magasabbra a követelményeket.”¹⁵ A *New York Herald Tribune* hangsúlyozta, hogy a poznani zendüléssel kezdődő eseményláncnak még nincsen vége, hanem számolni kell azzal, hogy magára a Kremlre is kiterjedhet. Az amerikai lap szerint a szovjet vezetők nagy tévedése az volt, amikor nem látták előre, hogy a jugoszláv példa nemzeti felkelésre ad lehetőséget. Kérdéses, hogy ezen felismerés következtében vajon a sztálinista irány kap-e erőre, vagy pedig a liberális kormányzat pozíciói erősödnek. Amikor a többi lap a forradalom győzelméről és végéről beszélt az amerikai napilap csak annyit állapított

meg, hogy bár a forradalom még nem ért véget a magyar nép hatalmas győzelmet aratott: ?Bármilyen más történik is Magyarországon a világ már nem lehet többé ugyanaz, mint előtte. Egy bátor nép a történelemnek új irányt adott.?¹⁶ A tapasztalat mindenesetre azt mutatja, hogy az egyszer magadott szabadságot visszavonni hallatlanul nehéz, ha nem lehetetlen. Később pedig kifejtette, hogy ha az ígéreteknek csak egy részét teljesítik is, ez majd tágítja a Vasfüggöny hasadékát és beereszti azokat az eszméket, amelyek folytatják a rendszer leleplezését.¹⁷

A *Le Monde* nem tartotta teljesen elképzelhetetlennek a magyar nép által óhajtott teljes rendszerváltást sem, de úgy vélte erre csak akkor kerülhet sor, ha a felkelők új ?kormány?-programot adnak. A magyarországi helyzetet szemlélve azonban sajnálattal jegyezte meg, hogy az adott szituációban az a spontaneitás, amely az embereknek lendületet adott és a felkelés erejét jelentette a visszajára fordult és a felkelés gyengéjévé vált.¹⁸ Néhány nappal később újból rámutatott, hogy a felkelők csak akkor alakíthatják át erkölcsi győzelmüket tartós politikai győzelemmé, ha rendezni tudják soraikat.¹⁹

A politikai helyzetet a *FrankfurterAllgemeine* is igen zavarosnak tartotta, mert a politikai élet újjá formálásáért folytatott küzdelemben ?vezetés nélküli antikommunista erők állnak szembe azokkal a régi kommunistákkal, akik ?élükön Naggyal ?reformokat akarnak.? A helyzetet még bonyolultabbá teszi, hogy ?magának Nagynak a Központi Bizottságban elfoglalt helyzete nyilvánvalóan nincsen még végelegesen biztosítva a Gerő vezette sztálinistákkal szemben?,²⁰ ennél fogva Nagy Imre is bizonytalan abban, hogy milyen támogatásra számíthat. A Magyarországon kialakult áttekinthetetlen helyzet akadályozta a Biztonsági Tanács állásfoglalását és a magyarázta bizonyos fokig a nagyhatalmak tétlenségét.²¹ A *Le Monde* szerint ?ez a bizonytalanság az, amely a Biztonsági Tanácsra nehezedett és meggátolta, hogy határozatot hozzon, amivel normális esetben ülését zárnia kellett volna.?²² A tényleges nehézségek ellenére ez a magyarázat azt a benyomást kelti, mintha az idézett cikk a nyugatnak a döntés elhalasztása miatti felelősségét akarná teljességgel elhárítani.

A *Le Monde* október 30-án a forradalom győzelméről adott hírt és megállapította, hogy a szovjet csapatok kivonása utat nyit a rendszerváltás előtt. Ezzel szemben a *Frankfurter Allgemeine* nem a szovjet csapatok egy részének Budapestről való kivonását tekintette a forradalom győzelmének, és úgy látta, hogy a kísérlet, hogy ezzel az ígérettel bírják rá a felkelőket a fegyverletételre kudarcot vallott. A valódi győzelmet a német lap szerint az egypártrendszer megszüntetésére tett ígélet jelentette, amely új ajánlat ?a kormánynak a forradalom előtti kapitulációjával ér fel.?²³ A többi laphoz hasonlóan a német napilap is már csak Moszkvát tartotta a győzelem akadályának. Úgy értékelte, hogy a Nagy és Kádár személyével kapcsolatos fenntartásokat és a felkelők bizalmatlanságát teljesen csak az Vörös Hadsereg egységeinek kivonása szüntetheti meg. Amikor az oroszok megkezdték a csapatok kivonását kommentárjában kifejtette, hogy ?a szovjet csapatoknak először halottakat kellett hagynia Budapesten, mielőtt moszkvai vezetőik belátták a fegyveres fellépés egész veszélyességét.?²⁴ A Kreml egészen eddig az időpontig azért engedte, hogy a fegyverek beszéljenek, mert habozott állást foglalni. A *New York Herald Tribune* óvatosan csak annyit mert állítani, hogy az erkölcsi győzelem a magyaroké,²⁵ de a forradalom még nem ért véget. A német laphoz hasonlóan ez az újság is fontos ismeretlen tényezőnek tekintette Moszkvát, ugyanakkor egy másik ismeretlent is bevezetett: a magyar népet. Nem lehet ugyanis tudni, meddig képes Nagy Imre az egymást követő újabb és újabb követeléseket teljesítve kormányon maradni, és azt sem, hogy ha elsöprik ki váltja fel. A *Forradalom gyümölcsei* című cikk írója még az egypártrendszer megszüntetése esetén is úgy érezte: fennáll a veszélye, hogy a kommunisták az 1947-es taktikát megismételve megpróbálják ellenőrzésük alá vonni a magyarországi politikai életet. Amikor a szovjet vezetők ezen reményével magyarázta a csapatkivonásra való készséget megfelejtkezett arról, hogy akkor is a Vörös Hadsereg jelentette a magyar kommunisták számára a biztos hátteret. Mindenesetre úgy gondolta, hogy a második világháború utáni kommunista hatalomátvételhez hasonló színjáték már nem ismétlődhet meg, mert a magyarok és a világ is tanult a múltból.²⁶

A forradalom győzelméről beszélve a *New York Herald Tribune* emlékeztetett arra, hogy a felkelés külső segélykérés nélkül, önerőből győzött. Utalt arra, hogy az ezzel ellentétes orosz propagandát a kommunista *Szabad Nép* cáfolja meg, amikor egyedül a magyaroknak vindikálja a sikert és a legsúlyosabb sértésnek nevezi azt a vádat, hogy ebben a külföld is segített.²⁷ A fenti megjegyzésből az elismerés mellett mentegetőzés is kiérezhető, különösen ha összehasonlítjuk a lap egy korábbi cikkével amelyben a nyugat erkölcsi támogatásának és Szovjetunióra gyakorolt nyomásának jelentőségét hangsúlyozta: a magyarok ?kiérdemlik az olyan erkölcsi támogatást,

mint amit az osztrák kormány felhívásából, Spanyolország erőteljes tiltakozásából és a Egyesült Nemzetek Szovjetunióra gyakorolt nyomásán keresztül nyertek. Ennek a nyomásnak lankadatlanul meg kell maradnia és bármiféle gyakorlati segítséget lehet adni Magyarországnak ? mint amilyen például a Dulles által felajánlott gazdasági segítség ? azt folytatni kell.?²⁸

A nyugat a forradalom győzelme után is bizalmatlanul szemlélte a Szovjetuniót. Ahogyan a *Le Monde* kételkedett a csapatkivonás őszinteségében²⁹ úgy a *Frankfurter Allgemeine* is feltette a kérdést: vajon a helyi jellegű csapatkivonások nemcsak egy ideiglenes taktikai visszavonulás jelei-e? Az elvonulás őszinteségét látszott azonban biztosítani a német lap szerint a szovjet kormány hivatalos állásfoglalása a magyarországi eseményekkel kapcsolatban, amelyben nemcsak ?számos nehézséget? és ?közvetlen hibákat? ismerték el Moszkva és a népi demokráciák kapcsolatában, hanem bejelentették azt is, hogy a Szovjetunió kész újragondolni a külföldön állomásoztatott csapatok kérdését és tárgyalni Romániával, Lengyelországgal és Magyarországgal a területükön állomásozó orosz csapatok sorsáról. A lap mindenesetre óvatosságra int, hiszen az idegen csapatok ideiglenesen még az országban maradnak. És mintha előre látta volna a jövőt, kissé szkeptikusan tette fel a kérdést: ?Ideiglenesen? Meddig??³⁰ A *New York Herald Tribune* tovább ment és a bizalmatlanságot ? a lapra jellemző kommunista-ellenességgel ? Nagy Imrére és társaira is kiterjesztette. Elképzelhetőnek tartotta, hogy a magyar vezetők ígéreteiben valamilyen trükk van és hogy a kommunisták mindent megígérnek, hogy aztán ha a felkelők letették a fegyvert egyenként kivégezzék őket.³¹

A bizalmatlanságot csak fokozták az újabb orosz csapatok Magyarországra özönléséről szóló hírek. Bár a *Le Monde* kiszámíthatatlannak tartotta, hogy mit hoz a magyar tragédia új felvonása, az újabb orosz intervenciót kevéssé gondolta valószínűnek. A csapatmozgások magyarázataként elképzelhetőnek tartotta, hogy a Szovjetunió ezzel azt a látszatot próbálja elkerülni, hogy vereséget szenvedett és a forradalom űzte ki Magyarországról. Felmerült az a vélemény is, hogy a csapatösszevonásokkal a Kreml pusztán nyomást akar gyakorolni a magyar kormányra, hogy az ország se a nyugathoz ne csatlakozzék sem ne válassza a semlegességet. A francia lap számára ezt látszott alátámasztani az elvonulásról való tárgyalás megkezdése és az is, hogy a Vörös Hadsereg könnyen elzárhatta volna Magyarország nyugati határát, ha a szovjet vezetők ezt akarták volna. Végeredményben úgy vélte, hogy amíg a mérsékelt csoport erős pozíciókkal bír Moszkvában addig nem kell tartani a magyar forradalom eltiprásától annál is inkább, mert ez a Szovjetunió számára kiszámíthatatlan következményekkel járhat. Érvelésében hangsúlyozta a világközvélemény és a Biztonsági Tanács szovjet vezetőkre gyakorolt nyomását ? amelyről később a történetek mutatták meg, hogy mennyire túlbecsülték.³²

A második orosz intervenció méltatlankodást váltott ki szerte a világon és bizonyos fokú meglepődést is, hiszen a tárgyalásokról kedvező hírek érkeztek. A *Frankfurter Allgemeine* a felkelés tragédiája ellenére is vigasztalónak tartotta, hogy nem történt hiába. A napilap szerint a magyar forradalom ?a világbolsevizmus morális Sztálingrád-ja?,³³ hiszen ?a szovjetek nem bizonyíthaták volna a világnak kirívóbban, milyen kevéssé lehet bízni szavaikban és a nemzetközi jog iránti respektusukban.³⁴ A német laphoz hasonlóan a *New York Herald Tribune* is a Szovjetunió erkölcsi bukásaként és hitelvesztéseként értékelte az intervenciót, amely biztos jel ?India, Kína és a Közel-Kelet félig és teljesen analfabéta millióinak, akik elméletben játszottak a szovjet kommunizmus gondolatával, mint ami valami speciális dolgot nyújt a tömegeknek.³⁵ A *Le Monde* arra keresett választ, hogy ki dönthetett Moszkvában a fegyveres támadásról és némi szégyenkezéssel írta, hogy talán a nyugat Suezzel való elfoglaltsága biztosította a kedvező helyzetet a zavartalan beavatkozáshoz: ?Az egyetlen visszhang, amelyről a nyugati megfigyelők mostanáig Moszkvában értesülhettek az, hogy a szuezi ügy miatt a Kreml kedvezőnek ítélte a helyzetet az erőpróbára. Mivel a nyugatiakat túlzottan elfoglalja ez az ügy nincs módjuk visszavágni, nem tehetnek mást, minthogy pusztán platonikusan tiltakozzanak...³⁶ A német napilap a szovjet vezetők ijedségével magyarázta a támadás előkészítésében tapasztalt hitszegést, amelyet az tett lehetővé, hogy a magyarok nem hittek ekkora gonoszságban. Ugyanakkor elhárítva a nyugat felelősségét a magyarok túlzott követeléseit tette meg a szovjet támadás okának: ?A magyar felkelés tragédiája talán egyáltalán nem annyira a szovjet csapatok jelenlétén múlt, mint inkább azon, hogy a szovjet elnyomók elleni gyűlölettel párosult szabadságvágy elemi erővel tört magának utat és figyelmen kívül hagyta a politikai józanság és taktika határait. A felkelők talán túlfeszítették a húrt. Talán állandó lassú lépésekkel fokozatosan elérhették volna azt, aminek egyszerre történő megszerzését a szovjetek egyszerűen nem fogadhatták el.³⁷

A felkelés végső értékelése pozitív, bár a *Le Monde* úgy látta, hogy ?a vasfüggöny újra

lehullott.³⁸ Ez azonban mégsem jelenti a forradalom teljes bukását, mert egyrészt az oroszok sem nyerhetik vissza teljesen hatalmi helyzetüket Magyarországon, másrészt a kivívott eredmények sem vonhatók vissza maradéktalanul. A francia napilap és a *New York Herald Tribune* úgy vélte, hogy a Kádár kormányban olyan kommunista kormányt hoztak létre Magyarországon, amely néhány engedményt tesz a forradalomnak és ott folytatja a liberalizációt, ahol október 23-án abbamaradt. Ez a liberalizáció azonban már a mérsékelt lengyel utat fogja követni ?à la Gomulka.³⁹

A forradalom visszhangja

A vizsgált három napilap alapján képet alkothatunk arról is, hogyan fogadták Európa illetve a világ különböző országai a magyar forradalom hírért, hogyan reagáltak az eseményekre a szocialista táboron kívül és azon belül. A vázolt kép persze nem teljes, de mégis elég jól mutatja a világ hozzáállását az eseményekhez. A egyes országok reakcióit tekintve mindenesetre különbséget kell tennünk a hivatalos személyek állásfoglalása és az adott nemzet közvéleményének megnyilvánulása között.

A forradalom kitörése és a szovjet intervenció ellenére győzedelmeskedő felkelés nagy visszhangra talált világszerte. A nyugat vezető politikusai üdvözölték a magyarországi eseményeket és elítélően nyilatkoztak a Vörös Hadsereg beavatkozásáról. A nyugat szimpátiájáról tanúskodott a hamarosan meginduló és egyre nagyobb méreteket öltő segélyakció: kórházvonatok, élelmiszerek és gyógyszerek tonnái áramlottak Bécsbe, hogy onnan továbbítsák azokat Magyarországra.

Az Amerikai Egyesült Államok hozzáállására a kettősség volt jellemző. Nagy örömmel fogadták a magyar forradalom hírért és a kezdeti sikereket, és igyekeztek azt a belpolitikában kellőképpen kiaknázni. Így igen fontos szerepet tulajdonítottak neki Eisenhower elnökválasztási kampányában, hiszen a demokrata ellenzék a hidegháborús külpolitika kudarcával vádolta az elnököt. Ezzel szemben a republikánus propaganda az eisenhoweri külpolitika győzelmeként tüntette fel a kelet-európai reformfolyamatokat. Ezért nyilatkozhatott úgy Dulles a lengyelországi és magyarországi eseményekről, mint amelyek ?különösen érdeklik? őt és az elnököt.⁴⁰ Ezért hangsúlyozta Eisenhower beszédében, hogy szívből együtt érez a magyar néppel, és harcát úgy tekinti, mint a magyar nép szabadságvágyát. Ezért emelte ki, hogy Kelet-Európáról az USA nem feledkezett meg és nem is fog megfeledezni soha. Patrick J. Hillings szenátor megfogalmazásában a ?lengyelországi, magyarországi ? és lehet hogy hamarosan csehszlovákiai ? felkelések a lehető legjobb példái az eisenhoweri külpolitika sikerének.? Szerinte az Eisenhower-adminisztráció stimulálta a vasfüggöny mögötti népeket a felkelésre, azzal hogy soha nem fogadta el a kelet-európai status quo-t.⁴¹

A választási kampányban elhangzott nagy szavakkal szemben a tényleges cselekvési lehetőségeket az újabb világháborútól való félelem határolta be. Az amerikai Nemzetbiztonsági Tanács ülésén⁴² a kelet-európai helyzettel foglalkozva csak abban az esetben merült fel a pusztán gazdasági segély lehetősége, ha az illető ország kifejezetten kéri azt és igazolja Moszkvától való függetlenségét. Az amerikai segítség kezdettől fogva békés, gazdasági segélyt jelentett volna. Erre utalt Dulles hírhedt dallasi beszédében, amikor kijelentette: ?Mi nem tekintjük ezeket a nemzeteket potenciális katonai szövetségeseinknek.⁴³ Amerika a harmadik világháborútól való félelmében nem csak a beavatkozástól tartózkodott, de még a felkelőknek sem adta meg a nemzetközi elismerést, nehogy provokálja a Szovjetuniót.⁴⁴

Az SFIO (*Section française de l'Internationale ouvrière*) ? 1905 és 1971 között ez volt a francia szocialista párt neve ? kezdettől fogva érdeklődéssel figyelte a budapesti fejleményeket, de október 25-én még óvatosan úgy nyilatkozott, hogy nem lehet határozott következtetéseket levonni.⁴⁵ A francia Kommunista Párt központi bizottsága pedig élénken kritizálta a helyzetet úgy, hogy nem tudó magyar kommunistákat.⁴⁶

A francia napilap szerint Londonban a közvélemény nem törődött a magyarországi hírekkel és politikai szkepticizmussal nézte az eseményeket. Az emigráns magyarok tüntetését a londoni magyar követség előtt neutralista módon fogadták és a többségük idiótának nevezte ezt a gesztust indítékától függetlenül elítélve mindent, ami rendetlenséget okoz. A Whitehall véleménye szerint a nyugatiak túl egyértelmű diadala vagy elégedettsége szinte teljesen tönkre tenné a keleti demokratizáció ügyét: az angolok az 1953-as berlini tapasztalatokból kiindulva kételkedtek a siker lehetőségében és úgy látták, ha a forradalom túl messzire menne ?nem csak a magyarok vagy a lengyelek sorsát veszélyeztetné, hanem a nyugat és kelet közötti határozottabb enyhülés lehetőségét is romba döntené.⁴⁷

Adenauer német kancellár kezdettől fogva az elmúlt évek legfontosabb eseményének nevezte a történeteket,⁴⁸ kifejezte hazája szimpátiáját a szabadságukért küzdő magyaroknak és lengyeleknek és reményének adott hangot, hogy hamarosan elnyerik a szabadságot és a Szovjetunió is tanul a történetekből.⁴⁹ Franco tábornok deklarációban figyelmeztetett, hogy a világ nem maradhat közömbös az orosz hadsereg véres intervenciójával szemben? és kifejtette, hogy a közömbösség jelentené a legnagyobb szégyent az egész Nyugat számára. Éppen ezért ENSZ-intervenciót követelt.⁵⁰ Hasonlóképpen az ENSZ-hez fordult az Európatanács, melynek ülésén Dehousse belga szocialista szenátor rámutatott, hogy a desztalinizáció még korántsem jelent demokratizálást. Végső célként a nemzetközi ellenőrzés mellett tartott szabad választást jelölte meg.⁵¹ XII. Piusz pápa apostoli körlevélben szólított fel a Magyarországiért való imádságra és megemlékezett az 1938-as Eucharisztikus Kongresszusról, melyen mint nuncius vett részt Budapesten.⁵²

A szomszédos Ausztria talán mert nem régen még saját bőrén érezte a Vörös Hadsereg nem kívánatos jelenlétét különösen bátran és önfeláldozóan állt ki Magyarország mellett. Oskar Helmer belügyminiszter szimpátiáját fejezte ki és Otto Tschadek igazságügyminiszter menedékjogot ígért az összes menekültnek.⁵³ Ez a segítőkészség volt jellemző az osztrák népre is, amikor a Bürgertheater-t raktárrá alakították a sok adomány számára, mert máshol már nem tudták tárolni azokat a segélyközponttá alakult Bécsben, vagy amikor a gyermekek tömegei megspórolt pénzüket, az orvosok házi gyógyszertárukat, a kórházak vésztartalékukat bocsátották rendelkezésre. Az osztrákok önfeláldozását legjobban talán az illusztrálja, hogy egyetlen napon több mint 10 ezer bécsi adott vért, a magyarországi sebesültek részére.⁵⁴

Míg Rómában az antikommunista egyetemisták tüntettek, Palmiro Togliatti, az Olasz Kommunista Párt Moszkva-hû vezetője, védelmébe vette az orosz csapatok bevetését,⁵⁵ bár az olasz kommunisták előzőleg fájdalmasnak találták, hogy a magyar kormánynak segítségül kellett hívni a Szovjetuniót.⁵⁶ A keleti blokk országai nagyrészt egyértelműen a Szovjetunió mellé álltak. A kelet-német sajtó kezdetben elhallgatta a történeteket, majd arról adott hírt, hogy Magyarországon visszatért a fehérterror, fasiszta elemek, Horthy nyilaskeresztesei és volt SS-tisztek harcolnak a magyar nép ellen.⁵⁷ A berlini rádió még Nagy Imrét is élesen támadta.⁵⁸ Amikor Romániában is a kommunista rendszer elleni diáktüntetésekre került sor a rendőrség számos egyetemistát letartóztatott, hiszen ahogyan a *New York Herald Tribune* kommentálta? Budapesten is diáktüntetéssel kezdődött minden.⁵⁹ Peking ugyanakkor kijelentette, hogy a magyar és lengyel követelések teljesen jogosak.⁶⁰

Az első hivatalos szovjet állásfoglalásban Szepilov külügyminiszter már továbbment, mint a hivatalos TASSZ jelentés, amely ellenforradalmi összeesküvéstről beszélt. A szovjet külügyminiszter elmondta, hogy számos elégedetlenségre való ok húzódik meg a fegyveres magyar felkelés hátterében, hiszen nehézségek voltak a nép anyagi körülményeiben és bürokratikus adminisztratív módszereket alkalmaztak.⁶¹ Beismerte, hogy főleg fiatalok és tanulók tüntettek, de hozzátette, hogy voltak olyan erők, amelyek a néppel szemben ellenséges érzülettel ki akarták használni ezeket a tüntetéseket. Ezek az erők találkozókat szerveztek és zavargásokat provokáltak, amit már régen előkészítettek. A kormány kénytelen volt erőt alkalmazni a rend helyreállításához. A hadsereget és a biztonsági szerveket vette igénybe. Amikor fent állt a veszélye, hogy a történetek felborítják az ország életét, a kormány a szovjet csapatok segítségét kérte. Mindenesetre a föld tovább forog? tette hozzá a *New York Herald Tribune* szerintrejtélyesen.⁶² A *Pravda* a későbbiekben eufemisztikus kifejezésekkel próbálta a magyarországi forradalom élet tompítani és míg a szabad világ sajtója az események jelentőségét hangsúlyozta, hogy fiatalok, munkások és katonák küzdenek együtt a szovjetek ellen, addig az orosz sajtó arról tudósított, hogy a munkások ellenállnak a Horthysta tiszteteknek.⁶³ A forradalom győzelmét a TASSZ a reakciók? diadalaként írta le és az antikommunista forradalomról a legfélelmetesebb híreket közölte a szovjet néppel, ugyanakkor még mindig nem tudósított arról, hogy Magyarország kilépett a Varsói Szerződésből.⁶⁴

A forradalom váratlan vérbefojtása, a november 4-i intervenció nagy felzúdulást váltott ki szerte a világon: a nyugat államainak vezetői, sajtója és polgárai adtak hangot megdöbbenésüknek és méltatlankodásuknak.

A forradalom véres eltiprásáról az amerikai vezetés elítélően nyilatkozott. Eisenhower szerint a világ közvéleményét erős sokként érte a támadás és Bulgaryinhoz írott levelében követelte a szovjet csapatok Magyarországról való azonnali kivonását, Stevenson a demokrata párt jelöltje az elnökválasztáson pedig ENSZ-megfigyelők kiküldését szorgalmazta.⁶⁵ Az ENSZ

vizsgálóbizottságának küldött 1957. május 4-i amerikai jelentés a magyar felkelést valódi forradalomnak nevezte.⁶⁶

A francia pártok és politikai vezetők különbözőképpen reagáltak a forradalom eltiprására. Pineau külügyminiszterrel egybehangzóan, ki szerint a történetek kapcsán fel kell hogy ébredjen a világ lelkiismerete, Lafay egészségügyi miniszter a menekültek és internáltak segélyezésére hívott fel. Míg Daniel Mayer a baloldali Demokratikus Erők Szövetsége (UDF) egyik vezetője új politikát követelt a Szovjetunióval kapcsolatban, Tixier-Vignancour a *Basses-Pyrénées* körzet jobboldali képviselője egy lépéssel tovább ment és a kommunista párt feloszlata és a Moszkvával való diplomáciai kapcsolatok megszüntetése mellett szállt síkra. Marcilhacy (*Republican Indépendants*) szenátor felhasználta az alkalmat, hogy különleges összefogásra és a kormány támogatására szólítson fel. Míg a szocialista párt méltatlankodva tiltakozott az intervenció ellen addig a kommunisták a szocializmus ügyének győzelmeként üdvözölték az eseményeket.⁶⁷ A *Frankfurter Allgemeine* úgy jellemezte a franciaországi hangulatot, mint ahol elismeréssel és sajnálkozással tekintenek Magyarországra.⁶⁸

Angliában a korábbi érdektelenséggel szemben általános felháborodással fogadták a szovjet intervenciót és a munkáspárti *Daily Worker* szerint sem volt a szigetországban a Szovjetunió tettének szószólója. A baloldali lap azon nézetének adott hangot, hogy az angolok nincsenek meggyőződve arról, hogy az aktuális elnyomás egyszerűen a vasfüggöny helyreállítását jelentené. A napilap véleménye szerint az oroszok számára a punctum saliens a szabad választások követelése volt; hasonlóképpen a *Times* is éppen abban látott fenyegetést a kelet-európai államokra nézve, hogy a Kreml nem engedheti meg a szabad választások megtartását.⁶⁹ Az angol átlagember szovjetellenességét illusztrálja az az eset, amikor a liverpooli dokkmunkások meztagságták egy orosz teherhajó megrakodását.⁷⁰

Németországban sokan kritizálták a Bundestag elnökének és alelnökének ekkorra időzített bangkoki útját és a politikai és egyetemi körökben tiltakozások hangzottak el ?a magyar felkelők érdekében elmondott proklamációk túl platonikus volta miatt.? Ismert politikusok pedig azzal fejezték ki szolidaritásukat, hogy nem jelentek meg a sajtó bálján. A kereszténydemokrata fiatalok egyenesen arra szólítottak fel, hogy zárják be a szórakoztatóhelyeket és ne táncoljanak, míg az egyetemi ifjúság néma tüntetéseket szervezett, amelyekre az oktatókat is meghívták.⁷¹ A gyász jeléül országszerte félárbocra eresztették a lobogókat⁷² és a kormány valamint a Bundestag november 8-án rendkívüli ülésen emlékezett meg a magyar szabadságharcról.⁷³

Hasonló megrendüléssel fogadta a holland közvélemény is a második szovjet intervenciót. Országszerte antikommunista tüntetések, éjszakai néma felvonulások és a vörös zászlók égetése tükrözték az általános felháborodást. Az öt nagy párt valamint a helyhatóságok szolidaritásra szólították fel a népet, felhívások hangzottak el a segélynyújtásra és a templomokban a magyar nemzetért imádkoztak. A rádió is mély megrendülésének adott hangot, amikor a vasárnap folyamán állandóan a Magyarországról érkező hírekről tudósított és a könnyűzene helyett magyar zenét játszott. A *Telegraaf* úgy értékelte a szovjetek álnokságát, hogy ?a történelem ritkán jegyezte fel a machiavellizmus hasonló példáját.? Az újságok hangvétele igen heves volt és az *Allgemeine Dagsblad* egyenesen a Moszkvával való diplomáciai kapcsolatok megszakítását indítványozta. Brüsszelben Spaak ? volt miniszterelnök és külügyminiszter, 1956-ban a Montanunió parlamentjének elnöke ? sajnálattal állapította meg, hogy a Szovjetunió a kezdődő változás keltette reményeket dönti romba. A belga politikussal ? a kommunisták kivételével ? az egész ország egyetértett, amikor a ?vörös Szent Bertalan éjt? a szabad világ kudarcának nevezte. Svájcban vasárnap este a nemzetgyűlés (*Conseil fédéral*) rendkívüli ülése deklarációt adott ki az eseményekkel kapcsolatban, ami a francia lap szerint ?csaknem példa nélküli a semlegesség történetében.? Gaetano olasz külügyminiszter addig ismeretlen cinizmusnak nevezte az szovjetek manőverezését, és a szocialista Nenni szerint is a Kremlnek felül kell vizsgálnia a helyzetet.⁷⁴

XII. Piusz pápa november 5-én újabb körlevélben fejezte ki, hogy a népek jogos szabadságát nem lehet vérbe fojtani. A Frankfurter Allgemeine november 28-án egy külön tanulmányban elemezve a Vatikán külpolitikáját rámutatott, hogy a rövid idő alatt kiadott három apostoli írás egy konkrét, de csak kevésbé figyelembe vett politikai javaslatot fogalmazott meg. A pápa megítélése szerint ? amikor a világ a magyar tragédia előtt állt és nem tudta, hogyan segítsen ? a pusztán védelmi szövetség nem elegendő. ?Nem mintha a Vatikán a nyugati országok magyarországi katonai beavatkozását helyeselte volna. XII. Piuszt sokkal inkább egy már 1948-ban ? kialakított elképzelés vezette, hogy a békeszerető népek készsége korlátozza a támadó szándékot.? A Vatikán ítélete szerint a magyarországi véres események után nem lehet koegzisztenciáról beszélni, hiszen az oroszok a beavatkozással tudatosan vállalták az ódiumot.⁷⁵

A *Le Monde* alapján ízelítőt kapunk a szocialista országok reakciójából is. Peking, bár kezdetben még jogosnak ítélte a lengyel és magyar követeléseket, a második orosz intervenció után valószínűleg, mivel veszélyesnek ítélte a forradalom sikerét üdvözölte a Kreml lépését. A kínai vezetők úgy nyilatkoztak, hogy a szovjet nép nem habozott vérént ontani, hogy segítségére siessen egy testvérállamnak, de az ellenforradalmi erők még így sincsenek teljesen likvidálva Magyarországon. Szerintük a magyar kormány hívta be a Szovjetuniót, ami egyébként nem szólt volna bele egy másik ország belügyeibe. A távol-keleti kommunista állam vezetői elismerően szóltak a Vörös Hadsereg akciójáról: „Üdvözöljük a szovjet népet és a szovjet hadsereget, ami kétszer segítette a magyar népet, hogy megvalósítsa szabadságát.”⁷⁶

Belgrád jóllehet sajnálkozását fejezte ki az orosz csapatok behívása felett, nem mutatott meglepődést a szovjet intervenció miatt. A jugoszláv vezetők kritizálták Nagy Imrét és részben a magyarokat tartották felelősnek a szovjet intervencióban. Véleményük szerint az oroszok féltek a kommunizmus magyarországi megszűnésétől és ezért került sor a beavatkozásra. Belgrád úgy látta, hogy a Szovjetunió újabb intervenciója az országba bizonyítja, hogy a moszkvai vezetők ez alkalommal egyértelmű döntést hoztak amelyet véglegesnek kell tekinteni.⁷⁷

Az új katonai beavatkozást ideológiailag a *Pravda* már november 4-i számának fél oldalas vezércikkében előkészítette. A cikk Nagy Imrét, mint a „reakciós erők cinkosát” ítélte el. A lap a magyar miniszterelnöknek bűnül róttá fel, hogy kilépett a Varsói Szerződésből, ugyanakkor egyáltalán nem említette csapatkivonásra vonatkozó kéréseit és Magyarország semlegességének deklarálását. Kijelentve, hogy a magyar kormány kérte a szovjet csapatok segítségét a forradalom leverésében a *Pravda* rámutatott, hogy Nagy október 25-i rádióbeszédében szükségesnek nevezte ezt a lépést a magyar kommunizmus megmentésére. A szovjet lap azonban hozzátette, hogy bár Nagy Imre szóban ellenforradalomnak nevezte a történetet, maga is reakciós volt. A napilap tudósítása szerint Magyarországon véres terror van folyamatban a munkások ellen és az ország a kapitalizmus és az arisztokrácia győzelme felé halad.⁷⁸ Ugyanezen okokra hivatkozva („fasiszta atrocitások”) utasította el később a Szovjetunió Amerika tiltakozását, és Bulgaryin Eisenhowernek küldött választáviratában kijelentette, hogy a Vörös Hadsereg egységeinek kivonása kizárólag a magyar és a szovjet kormány kompetenciája alá tartozik.⁷⁹

A Dunától a szuezi csatornáig

A magyarországi eseményeket néhány napra háttérbe szorította a Szuezi körül kialakult válság elmélyülése, majd fegyveres konfliktussá fajulása. Az Egyiptom ellen már régen tervezett izraeli-angol-francia támadást az a meggondolás időzítette erre az időpontra, hogy a Kelet-Európában elfoglalt Szovjetunió nem tud majd kellően reagálni. Az izraeli-egyiptomi konfliktusba történő angol és francia fegyveres beavatkozás azonban mintegy bátorítólag hatott az orosz vezetésre, hogy ők is hasonlóképpen járjanak el a Magyarországon.⁸⁰ A két nagy horderejű esemény egymáshoz való viszonyát a korabeli sajtó többféleképpen értékelte.

A *Le Monde* már november 3-án úgy látta, hogy bármi lesz is az ENSZ egyiptomi afférba való beavatkozásának eredménye, hamarosan egy még drámaibb problémával fog szembesülni a világszervezet Magyarországon. Vajon a francia lap éleslátását tanúsítja-e ez a megállapítás? hiszen a világot a feszült légkör, és az szovjet csapatok Magyarországra áramlása ellenére váratlanul érte a november 4. hajnali orosz támadás? vagy csupán Franciaország egyiptomi fegyveres beavatkozásának jelentőségét igyekezett csökkenteni ezzel a kijelentéssel? Mindenesetre a francia napilap november 4-5. hétfői száma kevésbé tartotta valószínűnek az újabb orosz intervenciót és a fent idézett megállapítás folytatása is inkább azt sugallja, hogy a francia beavatkozást próbálták mentegetni: „Meglátjuk, vajon azok a hatalmak, amelyek oly gyorsan elítélték Franciaország és Anglia egyiptomi intervencióját, ugyanakkora lelkesedéssel lesznek-e azon, hogy elítéljék a Szovjetuniót Magyarországon? Meglátjuk, hogy vannak-e olyan hatalmak, amelyek számára a jog iránti tisztelet megelőzi az ideológiai szimpátiát és a közvetlen érdekeket; hogy vannak-e olyanok, akik képesek ugyanazoktól a jogi és morális alapelvektől függővé tenni a magyarországi ügyben való magatartásukat, mint amelyek arra készítették őket, hogy elítéljék azokat a nemzetközi jog szempontjából igen mérsékelt lépéseket, amelyekhez a francia és angol kormányok szükségesnek tartották hogy folyamodjanak.”⁸¹ A magyarországi szovjet intervenció után megjelent első számban mintegy megrendülve a történeteken bizonyos szégyenkezéssel vallották be, hogy talán a Nyugat Szuezzel való

elfoglaltsága biztosította a kedvező helyzetet a zavartalan beavatkozáshoz. Az angol közvélemény ezzel szemben nem látott kapcsolatot a kairói bombázások és a budapesti események között.⁸² A november 7-én megjelent átfogó elemzés mögött is azt a francia hozzáállást fedezhetjük fel, amely ?beismerten? jogtalan tettét azzal igyekezett elfogadhatóbb színben feltüntetni, hogy a Szovjetunió még nagyobb jogtalanságára mutogatott. A cikk írója szerint általános jelenség, hogy ?egy nemzet sem utasítja el az erőszak alkalmazását amikor alapvető érdekeinek védelmére szükségesnek ítéli? csupán az alkalmazás körülményeiben található különbség. A polgári társadalom igyekszik megőrizni a jogosság látszatát és erkölcsösnek feltüntetni egy erkölcstelen akciót, a diktatórikus rendszer ezzel szemben brutálisan és kevésbé leplezett módon lép fel. Alkalmos megoldásnak a *Le Monde* azt tartotta, ha a politika tekintettel van a közvéleményre, hiszen például míg az ?oroszok száz éve szó nélkül leverték a lengyel és a magyar forradalmakat, ma hosszan haboztak? amíg a fegyveres beavatkozás mellett döntöttek. A szerző azért tartotta fontosnak a közvélemény szerepét, mert szerinte az ENSZ hatástalan: itt az egyik állam az követeli a másiktól, amit a saját esetében nem fogadna el.⁸³

Az ENSZ-nek a Népszövetségéhez hasonló erőtlenségét hangsúlyozta a *Frankfurter Allgemeine* is, és ennek legfőbb okát abban látta, hogy mivel nem rendelkezik saját végrehajtó hatalommal, legfeljebb egy kis államnak kell tőle tartania. A német lap szerint Franciaország és Anglia valamint a Szovjetunió kölcsönösen megkönnyebbültek a másik fél által alkalmazott erőszak révén és ezzel mintegy arra utalt, hogy Izrael nyugati szövetségesei nem is sajnálták olyan őszintén az orosz intervenciót. A mindenfajta intervenciót elítélve éppen a francia szocialista miniszterelnök, Mollet megállapítását idézte: ?Milyen szép nemzetközi erkölcs, amelynek nevében biztosan veszít az ember, ha demokrata, és biztosan nyer, ha diktátor!?⁸⁴

A német közvélemény szovjet intervenció feletti méltatlankodásához a Földközi-tenger medencéjében végrehajtott angol-francia beavatkozással szembeni ellenséges érzület társult. A morális következményeket súlyosabbnak tartották a két nyugat-európai állam esetében, hiszen azok mint a szabadság hagyományos bajnokai szerepeltek a köztudatban, míg a Szovjetuniótól nem is igen várhattak volna mást. A *Das Bild* élesen elítélte az angol és francia politikát, amikor kijelentette, hogy ?az 1945-ös győzteseknek sem szíve nem tisztább sem keze nem tisztességesebb mint az akkori veszteseké volt.⁸⁵ Hasonlóan elítélően vélekedett a svájci nemzetgyűlés, amely az orosz akciót ugyanúgy szemlélte, mint a közel-keleti angol-francia-izraeli beavatkozást.⁸⁶

A nyugat-európaiak és a keletiek illuzórikus várakozásaival az amerikai reálpolitikát szegezte szembe a *Frankfurter Allgemeine*, amely ?jóllehet sem Magyarországon sem a Közel-Keleten nem tudta megakadályozni a vérontást, mégis talán döntő csapást mért a kommunizmus erkölcsi tekintélyére, mert Moszkvával ellentétben nem kétféle mércét alkalmazott a két eseménynél, mert Moszkvával ellentétben elkerülte a háborús fenyegetőzést és elítélt minden erőszakos megoldást.⁸⁷ A Vatikán is igyekezett elkerülni a casus bellit és a nyugat-európai-arab összetűzés létrejöttét Suez esetében, és ennek érdekében katolikus-muzulmán együttműködésre törekedett.⁸⁸

A *New York Herald Tribune* is úgy látta, hogy az USA jól lépett Szezzel kapcsolatban, amikor kezdettől fogva arra törekedett, hogy Nassert eltávolítsa a Szovjetuniótól és amikor ez nem sikerült, akkor is a fegyveres konfliktus elkerülésén fáradozott. A cikk írója védelmébe vette a több oldalról túlzott pacifizmussal és internacionalizmussal vádolt Dullest, aki valódi reálpolitikusként és a ?nemzetközi együttműködés bajnokaként? mindig az Egyesült Államok népének érdekeit képviselte. Ugyanakkor a kommunista befolyás sikerének tartotta, hogy az ENSZ szavazásán India és az Arab államok jóllehet Britannia és Franciaország elítélésére szavaztak mégis ?teljességgel tartózkodtak minden olyan határozattól, mely a Szovjetunió elítélését célozta az erőszak alkalmazásért Magyarországon? és ezzel szabad kezet adtak a moszkvai kormánynak Kelet-Európában.⁸⁹ Egy másik Amerikai kommentár (*St. Louis Post-Dispatcher*) elsődleges feladatnak a közel-keleti kérdés rendezését tartotta és úgy értékelte, hogy ?azt befejezve az ENSZ sokkal jobb pozícióban lesz, hogy megbirkózzon a magyarországi terrorttal és hogy döntést érjen el a jövőendő kapcsolatokban annak brutális elkövetőjével a hasadozó vasfüggöny mögött.⁹⁰

Kolonializmus és a Varsói Szerződés

Míg a Szovjetunió ? ahogyan Suez esetében is ? kolonializmussal vádolta a nyugatot, addig az orosz vezetés Kelet-Európában a Varsói Szerződés égisze alatt építgette a maga

gyarmatbirodalmát. A *Le Monde* hevesen elutasította a Szovjetunió vádaskodását, amikor Franciaország észak-afrikai gyarmatai ellen emelte fel szavát. A francia lap szerint ne beszéljen gyarmatok ellen az az ország, amely Közép-Európát tartja gyarmati sorban. A vezércikk rámutatott, hogy a térségben jelentkező kommunista és szovjetellenes tüntetések mind arra utalnak, hogy a ?felszabadítók? elnyomókká váltak a lakosság szemében. A tüntetések éle sem az orosz nép, hanem a magát minden területen túlzottan erőltető szovjet rendszer ellen irányul, amely a ?testvérállamok? kihasználására rendezkedett be.⁹¹ A második orosz intervenció ugyan győzelmet hozott az oroszoknak, de ?kíméletlenül leleplezte, hogy a koegzisztenciáról való mindenféle szónoklás és a Kreml hivatalnokainak minden mosolygása mögött kérlelhetetlenül és tévedhetetlenül a kommunizmus brutális hatalomvágya áll, ahogyan azt Lenin hirdette.⁹² A *FrankfurterAllgemeine* szerint a szovjet intervencióból félreérthetetlenül a pusztá hatalmi érdek és a ?vörösbe öltöztetett pánszlávizmus? került napvilágra.⁹³

A térségben azonban csupán a szovjet katonai jelenlét biztosította a moszkvai elképzeléseket kiszolgáló kommunista rendszert. Mivel a Vörös Hadsereg magyarországi állomásozásának alapja az osztrák államszerződés létrejöttével megszűnt, új formát kellett találni a katonai jelenlét jogszerűvé tételére. Ezért volt szükség 1955. május 14-én ? egy nappal az osztrák államszerződés aláírása előtt ? a Varsói Szerződés létrehozására. A szerződés értelmében hazánkban állomásozó csapatok jelenléte tette lehetővé a forradalom eltiprására a gyors beavatkozást. Mivel a Varsói szerződés ? akárcsak a NATO ? hivatalos célja a külső támadás elhárításában való segítség, a *Le Monde* az intervenciót elítélő ENSZ demars törvényességét hangsúlyozta.⁹⁴ Éppen ezért tartotta igen bölcsnek a *FrankfurterAllgemeine* Zsukov és Sepilov kijelentését, akik a Varsói Szerződés *szellemére* és nem *betűjére* hivatkoztak a beavatkozást magyarázva. A német lap rámutatott, hogy az orosz vezetők csupán a magyar kormány hívására támaszkodhatnak, de miután Nagy Imre elfogadta a felkelők programját megszűnt az a ?szükségszerűség?, ami az oroszokat fellépésre készítette. Ezek után a szovjeteknek ? akik eddig a szerződések betartóiknak szerepében tetszelegtek ? vagy birodalmuk határmezsgyéjéről kell lemondaniuk, vagy azon népek előtt is elveszítik hitelüket, ?amelyek szemében a kolonializmus eddig csupán a nyugati világ egy terméke volt.⁹⁵

A Szovjetunió dilemmája

A lengyelországi és magyarországi követelések éppen a Varsói Szerződés alapcélját tették kérdésessé: az orosz csapatok kivonását akarták elérni országuk területéről és ezzel komoly dilemma elé állították a moszkvai vezetőket. Ahogyan a budapesti forradalom közeledett a győzelemhez, egyre többet foglalkoztatta a nyugati sajtót az a kérdés, hogy a Kreml melyik lehetséges alternatívát választja a helyzet megoldásához.

A *Le Monde* már október 27-én felhívta a figyelmet, hogy a rendszer megváltoztatása túl súlyos lenne a Szovjetunió számára és ezért döntöttek a beavatkozás mellett.⁹⁶ A *New York Herald Tribune* is a Szovjetunióra súlyosnak találta a kelet-európai helyzetet, de úgy értékelte, hogy a kommunista apparátuson belül végbe ment lengyelországi ?békés forradalom? bonyolultabb kérdés elé állította az oroszokat, hiszen ilyen esettel még nem találkoztak. A magyarországi nyílt forradalom esetében ezzel szemben korábbi tapasztalatokra támaszkodhattak a kommunista vezetők.⁹⁷

A történeteket szemlélve a nyugati megfigyelők egyre inkább kizárták a resztalinizáció lehetőségét rámutatva, hogy jóllehet a Kreml időlegesen elháríthatja a magyar forradalom fenyegető következményeit, mégis kérdéses, hogy megállíthatja-e az úgynevezett liberalizációs programot és visszatérhet-e a Sztálini abszolút diktatúrához. Ha ugyanis a szovjet vezetés mégis az elnyomás mellett döntene, az újabb forradalmakhoz vezetne. A *New York Herald Tribune* szerint ha Sztálin talán képes is volt tisztogatást és gyilkosságot végrehajtani saját népe körében és közben egy ideig bolonddá tette a világot, arra még ő sem lenne képes, hogy megússza a Kelet-Európa tartós elnyomásához szükséges tömeges öldöklést, miután a reform reménye felcsillant ezen népek számára. Az újabb elnyomással továbbá az oroszoknak le kellene mondaniuk arról a mosolygó maszkról, amelyet a ?harmadik? világnak mutattak és újra le kellene ereszteniük a vasszüggönyt. Az orosz nép számára pedig újabb monumentális hazugságokat kellene kitalálniuk ? mint amilyen a harmadik világháborúval való fenyegetés volt ? hogy igazolják tetteiket. Az amerikai lap rámutatott arra is, hogy az elnyomás egyúttal a Titóval való újabb szakítást is magával hozná, és még a kommunista Kínával is szembe kerülne a Szovjetunió, hiszen a távol-keleti állam kifejezett helyeslését adta a kelet-európai demokratizálási

programhoz.⁹⁸

A francia *Maurice Duverger* sem kételkedett abban, hogy a Szovjetunió, ha akarja el tudja tiporni a kelet-európai lázongásokat, hiszen a nyugati hatalmak, mivel nem akarnak egy újabb világháborút megkockáztatni, pusztán platonikus tiltakozással segíthetnek az elnyomottak ügyét. A francia újságíró szerint annak, hogy a Kreml mégsem döntött a magyar forradalom eltiprása mellett három oka lehetett. Egyrészt nem származott volna jelentős előnye abból ha védelmi övezetét kiterjeszti, mert az atomfegyverek esetében a földrajzi távolság nem számít, másrészt pedig a ?védőbástya-stratégia? független az adott ország belpolitikai helyzetétől; a lényeg inkább a diplomáciai orientáción van. Példaként a nem kommunista politikai rendszerű Finnországot említette, amely a Szovjetunió északi védelmi bástyájának szerepét tölti be, mint semleges határövezet. Harmadrészt ha a politikai egyensúly fenntartása érdekében a forradalom eltiprása mellett döntenének az oroszok, nagy árat kellene fizetniük azért hogy ideiglenesen megőrizhessék Kelet-Európában a sztálinista rendszert. A felszabadító jelző sérülése a kommunisták ázsiai és közel-keleti befolyásának csökkenését eredményezné, amivel szemben a csapatkivonással járó ideiglenes presztízsveszteség hosszú távon megtérülne és esetleg a nyugati kommunista pártok szerepe is megnövekedne ezúton.⁹⁹

Ugyanakkor a demokratizálási program folytatásának is meg vannak a maga veszélyei mutatott rá az amerikai napilap. A kommunizmus rövid idő alatt összeomlana Kelet-Európában ? kivételt képez talán Bulgária ? ha az orosz fegyverek nem tartanak fenn. A demokratizáció következetes végig vitele az oroszok kelet-európai birodalmának teljes elvesztését tenné kockára, hiszen illúzióknak tekinthető az a megoldás, hogy míg Lengyelországon és Magyarországon utat engednek a liberalizációnak addig a szovjet érdekövezet többi államában megpróbálják fenntartani a sztálinizmust. A *New York Herald Tribune* szerint a demokratizálással is igen jó, még ha nem is kommunista szomszédokat nyerhetnek.¹⁰⁰

A *Le Monde* úgy vélte, hogy amíg Moszkvában a ?mérsékelt? csoport megőrzi erős pozícióit igen kevésbé tűnik valószínűnek, hogy a Szovjetunió megkísérli vérbe fojtani a magyar forradalmat, ugyanakkor a *Frankfurter Allgemeine* két Hruscsovval szemben álló politikus Budapestre küldéséből ha nem is Hruscsov háttérbe szorítására következtetett, mégis úgy találta, hogy a magyarországi események értékelése megoszthatja a kommunista vezetőket. A *New York Herald Tribune* szerint addig, amíg Moszkva hallgat tartózkodni kell a határozott kijelentésektől, de azt nem lehet letagadni, hogy az orosz vezetés sem teljesen egységes a reformok kérdésében. Kaganovics és Molotov például kezdettől fogva hevesen elleneztek az ?olvadás? politikáját, de mindez még nem jelenti a liberalizáció kudarcát.¹⁰¹

A nyugati lapok szerint a helyzetet tovább bonyolította, hogy a lengyel illetve magyar nép további reakciói és követelései is kiszámíthatatlanok. Az új orosz politika nem csupán a szovjet vezetők döntésétől függ, hanem befolyással van rá az adott nemzetek akarata is. Ez az akarat azonban kétféleképpen jelentkezhet. Vagy rábírja a Szovjetuniót, hogy tárgyaljon, mint ahogy arra előbb Varsóban majd Budapesten sor került, vagy pedig arra készíti, hogy tovább menjen és minden nehézség ellenére erőszakot alkalmazzon. A francia lap fontosnak tartotta, hogy az emberek ne csak megkezdeni, hanem befejezni is képesek legyenek egy forradalmat. A cikk írója a szabad világ nevében azt kívánta a budapesti felkelőknek, hogy legyen hősiességükhöz méltó bölcsességük belátni a létező korlátokat, amikor követeléseket támasztanak.¹⁰²

Megoldási alternatívák

A második orosz intervenció ugyan eltiporta a magyar forradalmat, de az elhúzódó passzív ellenállás és sztrájk következtében úgy tűnt, hogy a fegyveres beavatkozás és a Kádár kormány hatalomba juttatása nem hozott végleges megoldást. A felemás helyzetben a nyugati sajtóban a legkülönbélebb elképzelések láttak napvilágot arra vonatkozóan, hogy miképpen lehetne a krízisen úrrá lenni, milyen lépések hozhatnának békét és megoldást a magyarországi helyzetben.

A leginkább pozitív elképzelést a *Frankfurter Allgemeine* tanúsította, amikor arra következtetett, hogy előbb-utóbb az oroszoknak fel kell adniuk az országot és ki kell vonulniuk. A napilap meglátása szerint a magyarországi harc még korántsem ért véget az intervencióval, csupán november 4-e után nem fegyverrel folyt tovább a küzdelem, hanem minden azon múltott, hogy ki bírja tovább idegekkel. Ebben az ?idegharcban? a felkelők fegyvere ?a jó és hasznos ügynek, az erkölcsi nekilendülés győztes biztonsága?, amivel szemben az oroszok, jóllehet a hatalom minden eszköze az ő kezükben van, hosszú távon nem vehetik fel a versenyt. A türelem, a kitartás mindig az erősebbre jellemző ? emlékeztetett a cikk írója. A nyugatnak nem is kell

közbeavatkoznia, hiszen ?a jog és az értelem arra kell hogy kényszerítse az oroszokat, hogy feladják a zónát.?¹⁰³ A teljes feladás alternatíváját az amerikai elemzők sem zárták ki, még ha a Kremlnek ebben az esetben azzal kellene szembe néznie, hogy Magyarország ellenséges országgá válik.¹⁰⁴

Egy fokkal finomabb ? és ezért talán realisabb ? nézetet képviselt a *Le Monde*. A semlegesség alternatívája már a forradalom időleges győzelme után felmerült, amikor a Nagy-kormány ? a francia lap szerint a nép nyomására ? bejelentette a Varsói Szerződésből való kilépést. A napilap ugyanakkor rámutatott, hogy a Szovjetunió jogilag nem volt köteles ezt elfogadni, hiszen a szerződést 20 évre kötötték, de azok után az események után, amelyek akkor már három hete rázták a kommunista világot, az ami azelőtt lehetetlen lett volna, ekkor már nem volt elképzelhetetlen. Ezzel a megoldással Ausztria után Magyarországgal Jugoszláviától Skandináviáig egy semleges államokból álló övezet jött volna létre, amely mintegy vízváltóként szerepelhetett volna a két szövetségi rendszer között.¹⁰⁵ A francia lap szerint Nagy Imre ott tévedett, amikor semlegességet kérve Ausztria példájára hivatkozott. Sokkal szerencsésebb lett volna a Szovjetunióval együttműködési szövetségben és szoros gazdasági kapcsolatban álló Finnország példáját követni, mert az sokkal inkább elfogadható lett volna a moszkvai vezetés számára. Mindenesetre ezt a ?finnlandizációs? típusú semleges Magyarországot ? a lakosság heves szovjetellenessége mellett is ? még 1956 decemberében is lehetséges alternatívaként tartotta számon a *Le Monde*.¹⁰⁶

Az szovjet csapatok kivonása esetén a legrealisabb megoldási javaslatként az emigrációban élő Nagy Ferenc úgy nyilatkozott, hogy ?az egyetlen elfogadható megoldás Magyarország számára megszálló orosz hadsereg helyébe az ENSZ rendfenntartó erők felállítása lenne.?¹⁰⁷

A mérsékeltbb elképzelések körébe tartozott az engedélyezett pártok részvételével megrendezett félszabad választások kiírásával rendezni a kaotikus szituációt. Teljesen szabad választást a Szovjetunió nem engedhetett meg, hiszen biztosan nem felejtette el az 1945-ös kommunista választási kudarcot. Nagy Imre bukásának egyik okát is abban véli felfedezni a *Le Monde*, hogy teljesen szabad választásokat ígért Kádárral szemben, aki ? a Kreml számára egyedül elfogadható ? szovjet mintájú ?szabad? választásokra gondolt.¹⁰⁸

Mindenesetre bizonyosnak látszott, hogy Kádár csak a szovjet csapatok támogatásával és jelenléte mellett tud megmaradni a kormányon, mert a Vörös Hadsereg kimenetele esetében a bábkormányt rögtön elűzték volna.¹⁰⁹ Mivel ?Kádár János bábkormány, amely egy szovjet tankon érkezett Budapestre, képtelen elég szovjet-párti magyar kommunistát vagy szovjetpárti opportunistát találni ahhoz hogy kormányt alakítson? a kompromisszumos megoldásnak több alternatívája is felmerült. Egyrészt az a lehetőség, hogy Kádár valamiféleképpen kiegyezik Nagy Imrével.¹¹⁰ A *Le Monde* szerint a történetek után Nagy Imre nem lehet újra miniszterelnök, de Kádár kormányában esetleg helyet kaphat. Mindenesetre kérdéses maradt, hogy a feljárnlott helyet Nagy elfogadja-e. Abban az esetben, ha nem tudnak kiegyezni elvileg szóba jöhetett volna egy harmadik személy, mint alternatíva. A helyzet ismeretében azonban be kellett látni, hogy nem igen lehetett olyasvalakit találni aki egyszerre felel meg a magyar népnek és a szovjeteknek. A francia elemzők szemében egyedül Bibó István neve merült fel ebben a kérdésben.¹¹¹

A *New York Herald Tribune* november végén evidenciaként fogta fel, hogy a kaotikus helyzeten csak valamiféle koalíciós kormány lehet úrrá, amelyben nem-kommunista tagok is helyet kapnak. November 24-én a *Frankfurter Allgemeine* a munkástanácsok első követelésének elfogadása után már úgy látta, hogy kilátás van egy ilyen koalíciós kormányra, és hogy a helyzet ?majdnem úgy néz ki, mintha a magyar forradalmárok legalább egy részét meg tudnák menteni annak a szabadságnak, amelyért harcoltak.?¹¹²

Mint reális lehetőség merült fel a mérsékelt liberalizáció folytatása is. A francia napilap szerint Kádárnak be kell látnia, hogy a XX. század közepén már nem lehet katonákkal kormányozni. Éppen ezért november 17-én azt írta, hogy ?a tárgyilagos megfigyelők ma egyetértenek abban, hogy legalább a moszkvai közös vezetés egy része kész elismerni Magyarország számára egy Lengyelországhoz sőt Jugoszláviához hasonló státust? ha a szocializmus alapjait megőrzik.¹¹³ ?Másképp, az általánosan elfogadott nézetel szemben, felettebb elképzelhető, hogy Kádár és miniszterei őszintén egy felgyorsult demokratizáció sikerét és a magyar sztálinizmus gyors megszüntetését kívánják. De? az emberek hogyan hihetnének annak az embernek az őszinteségében?, aki átállt az oroszok oldalára. A moszkvai kontroll kelet-európai lassú enyhülését az amerikaiak sem tartották lehetetlennek abban az esetben, ha a nyugat nem hozza pánikba az oroszokat.¹¹⁴

Amerikai megfigyelők úgy látták, hogy a forradalom alatt kellő fegyvermennyiség került a

lakosság kezébe ahhoz, hogy gerilla-háborúként folytassák a nyílt forradalmat. ?Ha azonban az ellenállás folytatódik, az Egyesült Államoknak és szövetségeseinek el kell dönteni mit kezdjenek vele, ha egyáltalán kezdenek vele valamit.? Az oroszoknak ilyen esetben két lehetőségük van: ?ha akarnak köthetnek karthágói békét ténylegesen szétszórva Magyarországot, mint nemzetet. De nem tehetik meg, hogy csak félig szórják szét.? A másik lehetőség, hogy a nagyobb városokat és a fő összeköttetési vonalakat tartják a kezükben és ezekről a támaszpontokról kiindulva védekeznek a vidék ellen és esetleg szét is verik az ellenállást. Ez az a politika, ami a németeknek nem sikerült, mert a szövetségesek kívülről állandóan támogatták a partizánokat. Nem kérdéses azonban, hogy az oroszok szétverik az ellenállást, ha a magyarok nem kapnak külső segítséget, ?és ez az, amiért a folytatódó magyar ellenállás kilátása szörnyű választás elé állíthatja a nyugatot.? A cikk írója rámutatott, hogy a magyarországi ellenállás támogatása havonta kb. 150 felszállást és jelentős logisztikai feladatot igényelne és ráadásul egy harmadik világháborút kockáztatna. A másik lehetőség a nyugat számára, hogy tétlenül szemléli míg a szovjetek lassacskán eltíporják az ellenállást. Figyelemre méltó módon jegyezte meg a cikk írója, hogy jóllehet számtalanszor a tétlen szemlélés a bölcsebb megoldás, ?a szovjeteket legalább arról nem kell biztosítani, ahogyan Dulles külügyminiszter biztosította őket amikor Lengyelország megrendült, hogy soha semmilyen körülmények között nem fogunk mást tenni csak beszélni.?¹¹⁵

Végül az amerikai megfigyelők az újra-sztalinizáció lehetőségét sem zárták ki. Gomulka moszkvai látogatása előtt néhány nappal például magas beosztású keleti diplomátáktól megbízható hírt kaptak, hogy a szovjetek Lengyelország és Jugoszlávia lerohanását tervezik. Erre szerintük csak akkor kerülhet sor, ha Gomulka túl forradalmian lép fel, mindenesetre a hír komolysága mellett szólt, hogy a jelentések szerint Tito jelentős mennyiségű csapatot rendelt Jugoszlávia magyar és bulgár határára, mert véleménye szerint: a támadás nem zárható ki, hiszen Molotovval az élükön újra-sztalinizációt kívánó erők vették kezükbe a vezetést Moszkvában. Az amerikai lap is úgy vélte ?felettebb kézenfekvő, hogy a magyarországi zord és félelmetes helyzet a szovjet vezetőket az újra-sztalinizáció irányába kell hogy nyomja.? A megfigyelők úgy látták, hogy ha csupán Magyarországról van szó, minden bizonnyal az erőszakot választja a Kreml, de Lengyelország és Jugoszlávia eltírása már új világháborúhoz vagy legalábbis saját népük elleni háborúhoz vezetne.¹¹⁶ Még egy hónappal később is azt a belgrádi véleményt közvetítette a *New York Herald Tribune* helyszíni tudósítója, hogy ?pillanatnyilag a ?kemények?, a sztálinisták, az imperialisták kerekedtek felül, de nem biztosak benne, hogy igazuk van és lehet hogy még belemennek egy kevésbé katonai tanácskozásba.?¹¹⁷

Kádár és kormánya

A forradalom eltírása után katonai erővel hivatalba helyezett Kádár-kormány értékelése komoly feladatot jelentett a nyugati újságírók számára. Az új kormány meghirdetett programja alapján a nyugati megfigyelők kezdetben úgy látták, hogy Kádár onnan akarja folytatni a liberalizációt, ahol a forradalom kitörésekor október 23-án abbamaradt. A *Frankfurter Allgemeine* úgy vélte, hogy talán még Budapesten megegyezett Mikojannal, hogy Magyarországot a Gomulka vezette Lengyelország mintájára irányítják, mert a Kremlben beláthatták, hogy konszenzusra van szükség. A német lap szerint a ?nyugati megfigyelők Moszkvában azon a nézeten vannak, hogy a Kreml teljesen készen áll, hogy eddigi szatellit-államainak a totális szovjet ellenőrzés elleni kitörését elismerje, hogy a rendszer nemzeti kommunizmussá alakításába, sőt a szovjet haderő kivonásáról folytatandó tárgyalásokba beleegyezzen. Ennek feltétele mindenesetre, hogy ezek az országok kommunisták maradjanak.?¹¹⁸

Ugyanakkor értetlenül álltak Kádár ?pálfordulásával? szemben, hiszen éppen ?azért alapította az MSZMP-t, hogy egy olyan új politikai szervezetet, hozzon létre, amelynek nem lehet szemére vetni a múlt bűneit? mint amilyen például, hogy Gerő a szovjeteket behívása mellett döntött. A *Le Monde* feltette azt a mindenkiben felmerülő kérdést, hogy ?vajon ki hitte volna, hogy három nappal később Kádár utánozni fogja elődjének ?kriminális? tettét?? A francia lap azt is megállapította, hogy az új miniszterelnök ?első kormányzati tette annak a nemzeti kommunizmusnak volt hatalmas cáfolata, amire hivatkozik.?¹¹⁹ A hirtelen átállás, annál nehezebben volt érthető, mert ?Kádár János jelenléte és részvétele a kabinet ülésein azt mutatják, hogy a ?Munkás és parasztkormány? későbbi vezetője nem szakított november elseje előtt Naggyal, ahogyan azt azóta hangoztatja.? A francia lap megdöbbenéssel és hitetlenkedve tette fel

a kérdést, hogy ?Kádár, ez a nemzeti ellenálló, aki 48 órával előbb helyeselte Nagy Imre politikáját és aki beszédében hangsúlyozta egy ?idegen hadsereg intervenciójának veszélyét? valóban behívhatta-e a szovjet csapatokat.?¹²⁰ A francia lap nem tudta egyértelműen elítélni Kádárt, és kérdés maradt számra, hogy ?a rákosizmus neves áldozata, a demokratizálás partizánja hirtelen valóban a szovjet elnyomás egyszerű végrehajtójává vált volna.? Ezt a kérdés már korábban felmerült a német megfigyelők számára, akik úgy látták, hogy Kádár János ?csak álarcul szolgált a szovjet megszállási parancsnak.?¹²¹

A francia lap azzal magyarázta Kádár árulását, hogy ő és társai valójában nem Magyarországot akarták megmenteni, hanem a kommunista pártot. Ha Nagy Imre programja valósult volna meg, elkerülhetetlen lett volna a szabad választás, amelyen viszont biztosan egy nemzeti-keresztény front győzött volna és a kommunisták még az 5%-ot sem érték volna el.¹²²

Kádár János szerepének felemás megítélése ellenére az általa vezetett kormányt a nyugat egyhangúan bábkormányának tekintette, amely nem képes az országot kivezetni a káoszból, mert teljességgel nélkülöz minden tekintélyt és a lakosság támogatását.¹²³ *Honti Ferenc* egy cikkében még azt is felvetette, hogy esetleg hatásosan lehetne nyomást gyakorolni Moszkvára, ha nem ismerik el a Kádár-kormányt és visszahívják a diplomatákat, hiszen a Szovjetunióknak fontos, hogy a népi demokráciák el legyenek ismerve nyugaton. Véleménye szerint a diplomaták jelenléte egyébként sem fékezi az oroszokat, és jogalapot az 1949-es magyar alkotmánnyal ellenkező intervenció valamint az a tény adhatna, hogy a magyar nép nem fogadja el a kormányt. A Varsói Szerződésre pedig azért nem hivatkozhatnak az oroszok, mert az csak külső ellenség támadása esetén rendelkezik segítségnyújtásról.¹²⁴

A forradalom résztvevői

A forradalom jobb megértése céljából és nem utolsósorban a kommunista propaganda ellenében a sajtó lényegesnek tartotta, hogy képet adjon arról, hogy kik vettek részt a felkelésben. A nyugati sajtó egyetértett abban, hogy a felkelésben számos eltérő társadalmi réteg vett részt. Ami a különböző csoportokban közös volt, az a változás vágya. Ez a vágy az 1945-ös pártok engedélyezésében és a szabad választások követelésében nyilvánult meg. Ennek eléréséhez a legsürgetőbb feladat egy ideiglenes kormány létrehozása volt. A kommunisták és anti-kommunisták egyetértettek abban, hogy egyedül Nagy Imre alkalmas az ideiglenes kormány és a csapatkivonásról való tárgyalások vezetésére, mert egyedül ő ismeri az oroszokat. A változás vágya állította a lakosság minden rétegét egységesen a forradalom mellé: ellenük csak az oroszok és ?egy pár magyar csekista? harcolt.¹²⁵

A *Le Monde* baloldali érzelmű újságírója, *Jean Roman*, a forradalomban résztvevőket három csoportra osztotta. Az első csoportot szerinte a nemzeti kommunisták alkották, akik könnyű győzelmet reméltek; céljuk az anyagi jólét, a függetlenség, a demokratizáció és a szellemi szabadság volt. Ezek azok, akik az orosz csapatok kivonásának hírére rögtön engedelmeskedtek a fegyverszüneti felszólításnak. A francia újságíró a második csoportba a szocializmust megkérdőjelező nemzeti erőket sorolta, akik elsősorban a nyugati országrészen bírtak erős pozíciókkal és a kommunizmus teljes megszüntetését akarták. Végül ? talán a szovjet propagandának bedőlve ? külön számolt olyan fegyveres ellenállókkal, ?egyfajta maquisardokkal? akiket esetleg az országon kívülről irányítanak és látnak el fegyverrel.¹²⁶

A *Frankfurter Allgemeine* és a *New York Herald Tribune* egészen más szempontból szemlélte a felkelőket. A német lap hazánkba küldött tudósítójához, *Hanni Konitzer*hez hasonlóan az amerikai elemző, *Marguerite Higgins* is arra mutatott rá *George Orwell tévedett* című tanulmányában, hogy ?minden agyomosás ellenére ? a magyarokat nem térítették a kommunizmus útjára? és éppen azok a rétegek keltek fel, akikre a kommunisták a leginkább számítottak.¹²⁷

Mindkét napilap első helyen a fiatalokat említette, hiszen 14-20 évesek kezdték a forradalmat és vitték végbe lendületükkel és bátorságukkal. Azok a fiatalok, akiket pedig kezdettől fogva a marxizmus-leninizmus szellemében neveltek: ?a rendszer ezen vélt tartóoszlopa, a kommunizmus jövőbeli reménysége Magyarországon hangos reccsenéssel megrepesztett és kiállította nemcsak a legbátrabb harcosokat hanem a szabadságharc szellemi vezetőit is.?¹²⁸

Hanni Konitzer további három réteget emelt ki a forradalom résztvevői közül, míg *Higgins* legendának tartotta, hogy a lakosság fennmaradó részére nézve rámutasson, hogy ?Nagy Imre annyira nem bízott saját népében, hogy amikor a zavargások kitörték, nem a magyar hadsereget hívta, hanem a szovjet tankokat. ? ott nem voltak kapitalisták ? A halottak és sebesültek ezrei

amelyet a válogatás nélküli tüzelés eredményezett, a proletariátushoz tartoztak.¹²⁹ A német lap rámutatott, hogy 'a magyar hadsereg kezdetben valamelyest habozó viselkedését nem utolsó sorban a fiatalság ezen heroikus önfeláldozása fordította a szabadságharcosok oldalára' és így a kommunista ideológiával átítatott katonaság is a radikális reformok mellett foglalt állást. Maga a 'sokat idézett munkásosztály egyetértően és elszántan a felkelés széles bázisát képezte.' A cikk írója legkevésbé a parasztság részvételén lepődött meg, hiszen ez a réteg mindig kissé konzervatív volt és a kommunista ideológia is kevésbé érintette őket. A felkelők tehát nem provokátorok és ellenforradalmárok voltak, hanem a nemzet függetlenségéért küzdő szabadságharcosok. Mindez a 'világkommunizmus vezetői számára ijesztő sok kellett hogy legyen.'¹³⁰

A *Frankfurter Allgemeine* úgy látta, hogy azért is találhatunk olyan sok kevésbé tanult embert és fiatalot a szabadságharcosok között, 'mert a kommunista-ellenes beállítottságú intelligenciát vagy kiirtották, vagy pedig oly mértékben megfélemlítették, hogy nem mer az aktuálisan még zavaros helyzetben már mutatkozni.' A lap példaként Sopront említi, ahol a felkelés élén egy 21 éves fiatalember állt.¹³¹ *Thomas Schreiber* szerint ellenben a felkelés alapjában éppen az értelmiség műve volt és a munkások csak később csatlakoztak hozzájuk.¹³² A felkelés vezetői egyébként két dologtól tartottak. Már korán elkezdtek aggódni, hogy a régi, kommunista forradalmárok korábbi tapasztalataik és a hatalomban még mindig megőrzött befolyásuk alapján a nemzeti felkelés nyomán már azon dolgoznak, hogy megfertőzzék az új forradalmat és így kommunista irányítás alá helyezték az antikommunista felkelést.¹³³ A másik oldalról ugyanakkor mindent megtettek, nehogy a visszatérő emigránsok megkíséreljék visszaforgatni a történelem kerekét.¹³⁴

A nyugati elemzők ugyanakkor megkísérelték vázolni, hogyan jött létre a felkelőknek ez a vegyes összetétele a forradalom kibontakozása során. A már idézett *Jean Roman* úgy látta, hogy a munkások által kirobbantott antisztálinista forradalomhoz csatlakoztak a jobboldali elemek és ezért a folyamat 'olyan helyzet felé sodródott, ahol nem látszik többé lehetetlennek, hogy a Horthy-Magyarország restaurációján dolgozó elemek győzelme a kommunista párt szinte teljes eltűnéséhez vezethet.' Az újságíró szerint három dolog együtt robbantotta ki a forradalmat: az egész a desztalinizációval kezdődött, de a sztálinisták késlekedtek átadni a hatalmat a nemzeti érzelműeknek ezért a gyarmatsorban tartott ország oroszokat gyűlölő lakossága egységesen fellázadt. Mivel tehát mindenki a felkelés oldalára állt a Nagy-kormány kénytelen volt minden követelés teljesítését megígérni.¹³⁵ *Thomas Schreiber* véleménye szerint a forradalom a szeptemberi eseményekben csírázott amikor a 'nagyisták' a centristák elképzeléseikhez mérten túl gyorsan akartak változtatni, mert Nagy Imre szerint a gyorsított változtatás volt az egyetlen megoldás a reakció ellen és a népi demokrácia alapjainak egyetlen megmentési lehetősége. A hatalmon levők viszont lelassították a folyamatokat ami aztán elégedetlenséget szült: ez vezetett a forradalomhoz.¹³⁶ A határozottan kommunista-ellenes amerikai *George N. Shuster* szerint viszont 'aki rendszeresen járt Magyarországra és állandó kapcsolatban állt az 'illegálisokkal'?' mivel az osztrák államszerződés után nagy nyomás érkezett az országon belülről, hogy az oroszok vonuljanak ki, a magyar kommunista vezetők elhatározták, hogy Magyarországon nemzetiesítik a kommunizmust és ezért engedélyezték a nemzeti jelszavakat. Az enyhülés alatt azonban kínosan vigyáztak, hogy csak baloldali érzelmű értelmiségiek és írók kapjanak szót? ezzel kimondatlanul is a Petőfi Körre utalt? és 'egyetlen igazán liberális írónak sem engedték meg, hogy kinyissa a száját.'¹³⁷ Végül elhatározták, hogy visszahívják Nagy Imrét a kormányba, hogy ezzel népszerűsége tegyenek szert. Maguk szervezték a tüntetést is, de saját csapdájukba estek. A cikk írója szerint azonban a végzetes baklövést akkor követték el, amikor szabadon engedték Kovács Bélát, 'ezt a most negyvenes éveiben járó férfit, aki a nép legendás hőse és őszinte és lángoló híve Mindszenty kardinálisnak?' és akit népszerűsége miatt nem lehetett újra letartóztatni. Időközben a forradalomhoz titóista kommunisták is csatlakozhattak, mint például Rajk felesége, aki szerint 'Nagy Imrében, egy sztálinistában, nem lehet megbízni.'¹³⁸

Mindszenty József szerepe

A már idézett cikksorozat rendkívül fontos szerepet tulajdonít Mindszenty Józsefnek a forradalom kitörésében és Magyarország jövőjében. *George N. Shuster* úgy látta, hogy a hercegprímást azért börtönözték be 1948-ban mert az általa folytatott kérlelhetetlen harc az emberi jogokért sok kárt okozott volna a kommunistáknak. Azonban letartóztatásával sem oldották meg a problémát, mert az érsek bebörtönzése után a parasztok és munkások passzív

ellenállásba kezdtek azzal, hogy ?elmulasztották beszoigálatni az egész termést és szabotálták az ipari termelést? és így Magyarországon a nyugtalanság nem csak Sztálin halálával kezdődött. ¹³⁹ Ezért 1955 nyarán felajánlották a bíborosnak, hogy amennyiben Rómába megy száműzetésbe szabadon eresztik és visszahelyezik hivatalába. Miután ezt a feltételt visszautasította az 1956-ban Rákosi ? még a párt főtitkáraként, július 18-i felmentése előtt ? Hegedüs András miniszterelnököt küldte hozzá, hogy tárgyaljon vele. Az életéért küzdő kormány ekkor már ezt a súlyos megalázkodást is vállalta. Hegedüs négyszer járt Mindszentynél mindhiába: a bíboros kijelentette, hogy soha nem működne együtt a kommunista kormánnyal. ¹⁴⁰ Az aktuális szituációt úgy foglalta össze *Shuster*, hogy bár Mindszenty aktívan nem vett részt a felkelésben és annak szervezésében sem ? egyébként is ekkor még őrizet alatt volt ? mégis a forradalom megmutatta, hogy Mindszenty volt és maradt az egyetlen morális erő az országban függetlenül attól, hogy hivatalban volt-e vagy sem. ¹⁴¹ A bíborost azért tekintette a forradalom kulcsának, mert a felkelők addig harcolnak, amíg maradéktalanul nem teljesítik követeléseiket, és ezek egyike éppen az volt, hogy Mindszenty kapja vissza teljes, feltétlen szabadságát. Ha a forradalom megbukik újabb felkelésekre fog sor kerülni az amerikai újságíró szerint, egészen addig, amíg a magyar nép el nem éri ezeket a célokat. A felkelők vezetőinek célja ? akik zöme egyébként fiatal munkás vagy paraszt ? hogy Magyarországon valódi kereszténydemokráciát hozzanak létre, amelyben Mindszenty természetesen nem vállalna aktív szerepet, hiszen nem politikus, de amelyet mint a legnagyobb egyensúlyozó erő támogatna. ¹⁴²

Mindszenty kiszabadulását az amerikai sajtó úgy fogadta, mint a Katolikus Egyház leglátványosabb sikerét a kommunizmussal tíz éve folytatott küzdelemben, hiszen mint bíboros és a magyar katolikusok ? a lakosság nagyobb részének ? vallási vezetője mindig ő volt az egyik nagy lehetséges rivális ebben a kommunista vezetésű államban. A *New York Herald Tribune* szerint Mindszenty megpróbáltatásán keresztül mindenhol a kommunizmussal szembeni szellemi ellenállás hathatós szimbóluma lett. ¹⁴³

Míg az amerikai napilap ilyen elismerően ? bár néhol talán a valóságosnál jelentősebbnek bemutatva Mindszenty szerepét a forradalomban, ami valószínűleg *George N. Shuster* magyarországi kapcsolataira vezethető vissza ? nyilatkozott Mindszentyről és a *Frankfurter Allgemeine* csupán a hercegprímással kapcsolatos események bemutatására szorítkozott addig a *Le Monde* ebben az esetben is inkább kritikával szemlélte a bíboros fellépését. A francia lap burkolt formában azzal vádolta Mindszentyt, hogy bátorította a radikális és ezért irreális változást kívánó erőket és ezzel jelentős szerepet játszott abban, hogy a Szovjetunió erőszakosan lépett fel, amikor a 45-ös rendszer kisöpréséről beszélt: ?1945-től egy veszített, számunkra céltalan háború után, erőszakkal épült ki az itteni rendszer, amelynek örökösei most a megtagadás, megvetés undor és elítélés izzó bélyegeit ütik annak minden porcikájára. A rendszert az egész magyar nép söpörte el. ¹⁴⁴ *Thomas Schreiber* ? a cikk írója ? szerint ugyanis ?ennek az ügyetlen mondatnak következtében a kardinális vált mindazoknak a magyaroknak a reménységévé, akik a lehetetlent kívánták, azaz már nem csupán a rendszer megváltoztatását, hanem teljes megszüntetését. A kardinális kevésbé diplomatikus kijelentései nagy mértékben hozzájárultak Moszkva Magyarországgal szembeni bizalmatlanságához. ¹⁴⁵

A forradalom értékelése

A nyugat úgy értékelte, hogy jóllehet a forradalom elbukott, hatása hosszabb-rövidebb távon meg fogja mutatni, hogy nem volt hiábavaló.

A Szovjetunióra kifejtett hatását illetően eltértek a vélemények. A magyarországi erőszak alkalmazásából a *Le Monde* arra következtetett, hogy lehet, hogy a alkalmazása nélkülözhetetlen volt az oroszok számára, de mindenesetre rövid távon az új-sztalinisták befolyását növelte Moszkvában. Hasonlóképpen a *New York Herald Tribune* is úgy értékelte, hogy a forradalom rövid távú következménye, hogy Moszkvában az irányvonal visszatérhet a régi sztálinista módszerekhez sőt még azt sem tartotta elképzelhetetlennek, hogy egy sztálinista módszereken alapuló új kormány jöjjön létre a Szovjetunióban. ¹⁴⁶ A magyarországi események azt is megmutatták a kommunista vezetés számára, hogy a szövetséges országok hadseregeire nem lehet feltétel nélkül támaszkodni. Ez a megbízhatatlanság a *Frankfurter Allgemeine* szerint esetleg a Varsói Szerződés újraértelmezéséhez is vezethet. ¹⁴⁷ Az intervenció után hazánkban kialakult kaotikus állapotokból amerikai megfigyelők arra következtettek, hogy Magyarország a Szovjetunió számára állandó gazdasági és politikai megpróbáltatás forrása lesz. ¹⁴⁸

A magyar forradalom egész világra következményekkel járó sikerének és eredményének értékelte *Higgins* már idézett tanulmányában, hogy függetlenül attól, hogy hogyan végződik a magyar forradalom legmeglepőbb következménye annak drámai megtapasztalása volt, hogy milyen tévesek voltak az orwelli próféciaák az 1984-ben, miszerint az ember valahogyan kaphat egy olyan agymosást, hogy elfogadja a politikai diktatúrát. A magyar forradalom ellenben leleplezte az orosz és a velük szövetséges munkások szolidaritását hirdető homlokzat mögött meghúzódó elnyomást.¹⁴⁹ A magyarok áldozatkészsége a forradalom eltiprása ellenére azért sem volt hiábavaló, mert az intervenció után semmi sem képes rehabilitálni a Szovjetuniót az el nem kötelezett nemzetek szemében. A *New York Herald Tribune* ezt a gondolatort folytatva több ízben is felhívta rá a figyelmet, hogy ezt a tényt valamiképpen a kommunizmus gondolatával játszó indiai, kínai és közel-keleti analfabéta tömegekkel is tudatni kellene és akkor meg lehet akadályozni a kommunizmus terjedését.¹⁵⁰ Egy nyugatra menekült fiatal felkelőnek is az volt a véleménye, hogy a magyar forradalom felrobbantotta a kommunista diktatúra mítoszát, majd némi éllal tette hozzá az amerikai újságírónak adott riportjában, hogy egyedül azok félnek az oroszoktól, akik túl távol vannak tőlük ahhoz, hogy valóban ismerjék őket.¹⁵¹

A nyugati megfigyelők szerint legsúlyosabb csapást talán a kommunizmusra magára mérte hosszú távon a magyar forradalom. Egyik síkon ez a nyugati kommunista mozgalmak gyengülésében kellett hogy jelentkezzen.¹⁵² A visszaesés első jelei mutatkoztak meg, amikor például az intervenció után az angol Munkáspárt fejezte ki tiltakozását a szovjet követségen, majd hamarosan két vezető személy lépett ki a pártból.¹⁵³ A nyugati kommunista mozgalom gyengülése csupán előzménye volt annak, amit a nyugati lapok már rövidebb idővel a forradalom leverése után megállapítottak: a forradalom sikerétől függetlenül a kommunizmus maga lett hosszútávon bukásra ítélt. Számos nyugati kommunista is úgy látta, hogy a magyar felkelés egy halálos csapással ér fel a kommunizmusra nézve és a kommunista tábor peremén, Jugoszláviában is meg voltak győződve arról, hogy az oroszok történelmi jelentőségű krízissel szembesültek. Milovan Djilas egészen addig ment el, hogy kijelentette: az olyan kommunizmus, amelyet a világ ismert beleértve a nemzeti kommunizmust is a demokrácia nyomása alatt arrafelé halad, hogy eltűnjön a nemzetközi porondról.¹⁵⁴

Végül a forradalom Magyarországon felett sem múlt el hatástalanul. A *New York Herald Tribune* úgy látta, hogy még ha a forradalom minden követelése nem is fog teljesülni, mégsem képes semmi sem maradéktalanul vissza állítani az oroszokat totális hatalmukba Magyarországon és egyfajta enyhülésnek kell következnie.¹⁵⁵ Az amerikai lap egyik értékelése szerint a liberalizációnak két fokozata volt kelet-Európában. Az első fokozat még megelégedett a kommunista táboron belüli viszonylagos önállósággal, ahogyan Tito Jugoszláviája, vagy Gomulka Lengyelországa. A második fokozat ezzel szemben a teljes függetlenség és szabadság. A magyarok tragédiája az volt, hogy túl akarták lépni az első fokozatot, a Szovjetunió azonban ezt nem engedhette meg, mert akkor teljes kelet-európai hegemoniáját tette volna kockára. A cikk írója itt megállt: nem vonta le a következtetést, hogy bár a második fokozat megadása már túl sok volt a Kreml vezetése számára, attól még az első fokozat az elfogadhatóság keretei között maradt és ezért Magyarországon esetében is lehetőségként fent áll a jövőre nézve.¹⁵⁶

A nyugat magyarságképe

Hazánk számára a forradalom egyik legnagyobb eredménye az a változás, amely a nyugat rólunk alkotott képében bekövetkezett.

Magyarország világháborúban betöltött szerepének és a környező országok majd a Szovjetunió propagandájának következtében olyan kép alakult ki nyugaton, hogy a magyar egy erőteljesen nacionalista nép. Ezt az elképzelést igyekezett kihasználni a szovjet propaganda, amikor a magyarországi helyzetet úgy mutatta be, mint két frakció harcát, egyik oldalon néhány fasiszta és a múlt velük kiegyezett nagybirtokosai és tőkésai, a másikon pedig a pro-kommunisták.¹⁵⁷ Ezzel szemben a nyugati sajtó az igazságnak megfelelően rámutatott, hogy ez a Szovjetunió és egyik szövetséges közötti háború volt, egy kommunista és oroszellenes felkelés. A magyarok jóllehet túlhaladták a Tito vagy Gomulka által mutatott példát, és bár a józan ész limitált demokráciát sugallt volna, teljes demokráciát akartak és csak egy csekély kisebbség kívánt fasiszmust, vagy a félfasiszta Horthy rendszert¹⁵⁸ visszatérését. A *Le Monde* rámutatott, hogy az Ausztrián keresztül beszivárgó emigránsok sem jelentettek komoly fasiszta veszélyt, hiszen számukat legfeljebb néhány száz főre lehetett tenni és maguk az oroszok által fasisztának titulált forradalmi bizottságok szerelték le a reakciókat, arról nem is beszélve,

hogy a visszatérő emigránsok között számos baloldali is akadt.¹⁵⁹ A francia lap szerint pedig teljesen érthető volt a forradalom nemzeti jellege, hiszen a szovjet elnyomás és annak külső jelei, mint amilyen például az azonos egyenruha volt, 'felszították a magyar nacionalizmus' egyébiránt soha ki nem aludt 'lángját.'¹⁶⁰ Azonban ez a nemzeti érzés sem akadályozta meg a magyar vezetőkben annak az elképzelésnek a felmerülését, hogy a számos állandó szovjet katonának menedékjogot és polgárjogot adjanak.¹⁶¹

Érdekes jelenség, hogy míg a második világháborúban a náci Németország ellen harcoló Franciaország és Amerikai Egyesült Államok sajtóját a náci-veszély kérdése foglalkoztatta, addig a világháborúban másik oldalon részt vett Németországban a teljesen kommunistává vált Magyarország képe élt. A *Frankfurter Allgemeine* szerint ugyanis 'a nyugat Magyarországot eddig egy bár nyugtalan de erősen kommunista országnak tartotta. A kommunista vezető rétegben lejátszódó hatalmi harcokat úgy tekintették, mint klikk-harcokat, amelyek a kommunista iga alatt apatikusan elvegetáló népet alig érintették.'¹⁶² '56 tanúsága számukra ezért éppen az, hogy pont azok a rétegek keltek fel, amelyekre a kommunisták a leginkább számítottak. A *New York Herald Tribune* szerint ellenben 'a diplomaták már hónapok óta meg voltak győződve arról, hogy Magyarországon a szovjetek által létrehozott kommunizmus bukása után nem lenne több egy marék kommunistánál. Még közülük is többen csak opportunisták lennének.'¹⁶³

A nyugati sajtó egyet értett abban, hogy a forradalom győzelme esetén Magyarországon 'ahogyan azt az 1945-ös választások megmutatták' keresztény-nemzeti vezetés győzött volna, amely a forradalom kitörésekor jönlhet még nem rendelkezett kidolgozott programmal, a vezető intelligencia hamar elkészített volna egyet. Ugyanakkor a *Le Monde* hasábjain olyan nézet is hangot kapott, hogy az egységes vezetés hiánya 'már előre láthatóvá tette, hogy mihelyt a felkelés véget ér, a helyzet a politikai vezetés síkján olyannyira kaotikussá válik, hogy szinte lehetetlen lesz bármiféle megoldás is.'¹⁶⁴

A magyarsággép kedvezőbbé formálásához kétségtelenül hozzájárult az az őszinte tisztelet, amellyel az ország hőies ellenállását szemlélték. Elismeréssel tudósítottak a helyszínről a második szovjet intervenciót megelőző vihar előtti csöndben a magyarok egységes komoly és nyugodt elszántságáról: 'ha úgy kell lennie, ismét harcolni fogunk.'¹⁶⁵ A zivatar újbóli kitörtekor megindító cikkekben méltatták a magyarok önfeláldozó hőiesességét: tizenkét éves gyerekek küzdenek a páncélosokkal szemben, pusztá kézzel harcolnak a tankok ellen. A nyugatnak különösen az volt megdöbentő 'és okozott komoly lelkiismeretfurdalást', hogy miután kiderült, hogy nem számíthatnak közvetlen nyugati segítségre és így nyilvánvalóvá vált a küzdelem kilátástalansága, akkor is folytatták a harcot és sokan pedig családjuk Ausztriába menekítése után tértek vissza a heroikus küzdelembe.¹⁶⁶ 'A bátor magyarok megmutatták a világnak, hogy még a XX. században sem kell', hogy egy nép tehetetlen legyen a diktatúrával szemben', kommentálta az amerikai napilap.¹⁶⁷

Hanni Konitzer a német lap kiküldött tudósítója rámutatott: 'Megindultan és megszegyenülten állapítja meg a nyugati látogató, hogy itt Magyarországon a szabadság még ténylegesen annyit jelent, mint máshol a jó életnívó': a magyarok számára természetes, hogy a szabadságért csak félig van tele a lábos.¹⁶⁸ A *New York Herald Tribune* hasonló elismeréssel írta, hogy a 'magyarországi csoda többet tett, minthogy feltárta a magyar lélek nagyságát? A cikk írója kis szégyenkezéssel teszi hozzá, 'most már valamit tenni kell' nemcsak Magyarorszáért, amely olyan sok jót érdemelt a szabad világtól és olyan keveset kapott.'¹⁶⁹ Ezekre az érdemekre utaltak a mainzi egyetem hallgatói is olvasói levelükben, amikor a gyors segílyt szorgalmazva rámutattak: 'a nyugatnak biztos kötelessége, hogy legalább ezzel segítse a felkelőket, mert Magyarország a mi szabadságunkért is küzd.'¹⁷⁰ A magyarok nyugat iránti 'még a hátulról való tördőfésnek ítélt közel-keleti háború után is megmaradó' szeretete a német lap szerint meg kell, hogy szégyenítsen minden amerikai vagy angolt.¹⁷¹ A tétlenség miatti lelkiismeretfurdalás és a tenni akarás mutatkozott meg abban az történetben, amelyet az amerikai kiküldött tudósító, *Barrett McGurn* mesélt el: egy tiszt ellenségesen behajolt egy újságíró kocsijába és ezt mondta: 'Nem keresek Önnél fegyvereket, valami sokkal veszélyesebb van Önnél: a tolla.'¹⁷²

A magyarokról alkotott kép pozitívabbá válásához a személyes élmények is nagy mértékben hozzá járultak. Az amerikai tudósító döbbsenten írt a forradalom tisztaságáról, amikor a romokban heverő Budapest megszemlélése közben észrevette, 'hogy még a gyémántokat is otthagyták az ékszerész üzlet betört kirakatában.'¹⁷³ Ugyancsak az amerikai újságíró tolmácsolta egy kollégájának vallomását: 'Soha nem voltam ezelőtt olyan történet résztvevője,

amelyben ennyire személyesen involválva éreztem volna magam.¹⁷⁴ Hatalmas lelkesedéssel írt nyugat-magyarországi élményeiről *Clemens Graf Podewils* is, aki november 2-án látogatott át az osztrák határ közelében. A magyar professzor aki kísérte, tele volt jóakarattal és vendégszeretettel. A találkozás rádöbbenette arra, hogy milyen közel vannak hozzájuk igazából azok, akiket addig a vasfüggöny választott el és visszatértek örömmel utalt arra, hogy a búcsú nem végleges, hiszen Magyarország már szabad. Személyes tapasztalatai után távolinak és végtelenül ostobának tűnt számára a nyugat gondolkodása: Megpróbáljuk megérteni, hogy mi ez a magyar felkelés. Túlhaladott kategorizmusunkkal részekre bontjuk és nem értjük meg. Ez a forradalom a szélbe szórja szociológiai bölcsességünket, amely megállapítja, hogy a munkások vörösek, a parasztok fehérek. Itt egy polgárháború a piros-fehér-zöld lobogó alatt ment végbe.¹⁷⁵

A menekültek

Legjobban talán a menekültek segítőkész fogadása mutatta meg, hogy nyugat képe a magyarokról milyen pozitív irányban változott.

Ausztria annak ellenére, hogy kis semleges államként olyan közel feküdt a hatalmas Szovjetunióhoz, már október 26-án menedékjogot adott a magyaroknak és összesen körülbelül 10 000 menekülttel számolt.¹⁷⁶ Az első menekültek október végén érkeztek Ausztriába, de a második szovjet intervenciót megelőzően számuk nem volt igazán jelentős. Október 30-ig 36 óra alatt összesen 115 főt regisztráltak Eisenstadtban.¹⁷⁷ Az igazán nagy menekültáradat a november 4-i támadás után indult meg: az első napon mintegy 10 000 menekült érkezett, és míg hétfőn már úgy vélték, hogy újra lehullott a vasfüggöny ezen a napon mindössze mintegy 100 menekült érkezett keddtől ismét megindult a menekültáradat és egészen december végéig folyamatosan érkeztek menekülők. A kezdetben átlagosan napi 1500 fős létszám folyamatosan emelkedett míg a rekord egyetlen éjszaka alatt 6000 menekült volt november 23-án és ezzel számuk már meghaladta az 50 ezret. A december közepétől jelentkező csökkenés ellenére a menekültek létszáma az év végére átlépte a 150 ezret. Melyik a legszebb város a világon? Velence? Nem: Nickelsdorf. járt hamarosan a magyar vicc.¹⁷⁸

A menekültek összetétele vegyes volt, különböző okokból és különböző céllal hagyták el Magyarországot. Kezdetben főleg a nyugati határ mellől érkeztek és csak idővel indult meg az áradat az ország belső részei felől is. A menekültek túlnyomó részét fiatalok alkották, 40%-uk volt gyermek,¹⁷⁹ és összetételüket tekintve zömmel szakmunkások, munkások voltak, de szép számmal akadt köztük egyetemista, értelmiségi vagy művész és néhány katona is. A menekülés oka kezdetben éppen a felkelőktől való félelem volt, és ezek a kommunista funkcionáriusok és titkosrendőrök mind hamarosan ismét elhagyták Ausztriát. Később elsősorban olyanok menekültek, akik részt vettek a harcokban és a megtorlást akarták elkerülni, de számosan azért hagyták el Magyarországot, mert a szabadság rövid megízlése túl édes volt ahhoz, hogy továbbra is el tudják viselni a régi életet. Az a tény, hogy míg Jugoszláviába csupán 859-en menekültek és ezek közül 302 tovább akart menni nyugatra arra utalt, hogy az embereknek nem egyszerűen csak az oroszokból volt elégük, hanem magából a kommunizusból is.¹⁸⁰ A menekültáradat november közepén jelentkező felduzzadását elsősorban a fiatalok deportálástól való félelme okozta valamint az a híresztelés, hogy szovjet gyalogosalakulatok fésülik át az ország nyugati felét is.¹⁸¹ A menekültek kezdetben nem számoltak hosszú emigrációval és ezért jórészt Ausztriában akartak maradni, hogy aztán visszatérhessenek Magyarországra.¹⁸² Idővel azonban az új menekültek majdnem mind hosszabb emigrációra készültek fel és ezért már nem is tiltakoztak oly mértékben a továbbszállítás ellen. Egy magyar fogorvos decemberben már egyenesen azt kívánta, hogy a lehető legmesszebb kerüljön Magyarországtól, hogy még akkor se térhessen vissza, ha honvágya van.¹⁸³ Ez és a magas életnívó utáni vágy volt az oka annak, hogy egyre többen akartak a távoli az Egyesült Államokba távozni, míg kezdetben előszeretettel választották az európai államokat, mint például Franciaországot, ezt az oroszoktól biztos de nem elérhetetlen távolságban fekvő és sokak számára szimbolikus országot.¹⁸⁴ Az idő múlásával az érkező menekültek hangulata is változott. Feltűnő volt, hogy az újonnan érkezettek hangulata sokkal pesszimistább volt, mint azoké, akik tíz nappal előbb érkeztek írta a *Frankfurter Allgemeine* november 26-án.

A menekültek sokszor bizalmatlanul fordultak az őket fogadó nyugatiak felé. Sokan nem merték felfedni kilétüket attól félve, hogy otthon maradt hozzátartozóik látnák ennek kárát. Volt aki Franciaországba érkezve azt hitte, hogy rögtön besorozzák őket az Idegenlégióba és

továbbküldik Észak-Afrikába. Egyesek attól tartottak, hogyha munkát vállalnak elvesztik menekült státusukat és ezzel hátrányosabb helyzetbe kerülnek. Sok nehézséget okozott a fogadó szervezeteknek, hogy számos menekült szemében ? a magyarországi tapasztalatok alapján ? a hivatalos szervek bármilyen ígérete vagy kijelentése hazugságnak számított. Mások pedig éppen azért voltak elégedetlenek, mert egészen illuzórikus elképzeléseik voltak a nyugati szabadságról. A gondokat csak fokozta a régi magyar emigránsokkal szembeni bizalmatlanság, akik sokszor hiába igyekeztek meg közvetíteni. Elutasításba ütköztek, mert az újonnan érkezettek szocialistagyanúsak találták őket.¹⁸⁵ Mindehhez még a nyugattal szembeni keserűség is járult, amelyet a szabad világ azzal igyekezett elhárítani, hogy ?évek óta elzárva a nyugati világtól teljesen illuzórikus elképzeléseik vannak a nyugat segítségi lehetőségeiről? és azzal vádolták a *Szabad Európa Rádiót*, hogy ezeket az illúziókat még növelték is. *Hansjakob Stehle* is szemére vetette ?bizonyos rádióadóknak", hogy nem csak informáltak, hanem agitáltak is és ezért amikor a magyarok felkeltek, ?tettük egyáltalán nem volt meggondolatlan; azt azonban nem tudták, hogy hamis elképzelésekből indultak ki, hogy a propaganda kijelentései nem fedték a politikai realitásokat.? Mert ?ma, hogy már ismerik az erőszakos véget, mindenesetre fel fogják tenni maguknak a magyarok a kérdést, hogy nem lett-e volna jobb, inkább egy magyar Gomulát elviselni, minthogy a szovjet ?szövetségesek? brutális szorításának legyenek kiszolgáltatva.?¹⁸⁶ A *Szabad Európa* ugyanakkor igyekezett védekezni a támadások ellen és bizonyítékul azt hozta fel, hogy nevében kommunista állomások bátorító üzeneteket sugároztak a magyar felkelőknek azzal a céllal, hogy zavart keltsenek és lejárassák a nyugatot.¹⁸⁷

A menekültek kezdetben egész nap özönlöttek, majd elsősorban hajnalban érkeztek, legtöbbször minden csomag nélkül, elcsigázottan, a zöldhatáron át.¹⁸⁸ A menekülést az tette lehetővé, hogy a határ nem volt lezárva és csak november végén kezdtek el a Burgenland déli részével szemben aknazárat telepíteni.¹⁸⁹ A magyar határőrök a legtöbb helyen segítőkészek voltak és a szovjetek is gyakran készségesen félrenéztek egy-egy karóráért vagy néha akár kenyérért, máskor azonban válogatás nélkül tüzeltek mindenkire, sőt egy súlyos incidensre is sor került, amikor a magyar menekülteket mélyen a határ túl oldalán üldöző orosz katonákat az osztrák csendőrség elfogta, és az egyik menekülni kísérő katonát lelőtték.¹⁹⁰ Ezek az eltérések azért voltak lehetségesek, mert a szovjet és magyar politika bizonytalankodott a menekültek kérdésében. A magyar határőrök például olyan parancsot kaptak, hogy ?beszéljék le a menekülteket de ne alkalmazzanak erőszakot.? Ezt aztán ki-ki úgy értelmezte, ahogyan akarta. Mindenesetre a könnyebb átjárást biztosító szakaszokra orosz csapatokat rendeltek,¹⁹¹ de a nehéz átkelőknél, mint amilyen a legendás andai híd felrobbantása után az Einserkanal vidékén volt, továbbra sem szűnt meg a menekültáradat.¹⁹² November végén a magyar hatóságok ? rádöbbenve, hogy az ország ifjúságának java elmenekült ? felszólították az osztrákokat, hogy küldjék vissza a menekült fiatalokat. Ausztria azonban csak saját kérésre tehette ki a 14 éven felülieket, a 14 éven aluliakat pedig csak abban az esetben engedhette el, ha az osztrák követségen keresztül megbizonyosodott arról, hogy a gyermek ténylegesen még élő szülei kérik ezt.¹⁹³ Miután ez a kísérlet kudarcba fulladt más módon igyekeztek a menekülteket visszatartani: December 11-én rendeletet hoztak, hogy az elhagyott üres lakásokat három napon belül be kell jelenteni. Ezek sorsáról a helyi hivatal rendelkezik. Mindaz, aki 1957 március 31-ig nem tér vissza az országba összes vagyonát elveszíti.¹⁹⁴ Mindez azonban nem akadályozta meg, hogy 1957 május végéig összesen 193 885 személy emigráljon.¹⁹⁵

Az egész menekültáradat fogadását Ausztriának kellett megoldania. Az osztrák hivatalok szigorúan ahhoz az alapelvhez tartották magukat, hogy minden segélykérőnek menedéket biztosítanak, függetlenül attól, hogy milyen okokból érkezik. Így kezdetben olyan embereket is befogadtak, akikről vélhető volt, hogy az ÁVH tagjai voltak és a szabadságharcosoktól való félelmükben menekültek el. A táborban aztán alapos vizsgálat következett, és ha valakiről kiderült hogy bűntettet vitt végbe, visszatoloncolták.¹⁹⁶ A menekültáradat november 4-i felduzzadása után már meg sem kísérelték a menekülteket regisztrálni, csupán arra törekedtek, hogy minél előbb elszállítsák őket a határövezetből. Az osztrák nép hősiességét tett, hogy a menekülteket elszállásolja és ellássa a szükséges dolgokkal. A fogadó ország arra is igyekezett figyelni, hogy szótárakat és magyar tankönyveket is kapjanak az UNESCO-tól a menekültek és a salzkammerguti Obertraun-ban újra megnyitották az első magasabb fokú magyar iskolát. Már november 22-ig 5 millió márkát költöttek a menekültekre de gyakran még így is elég sivár körülmények között tudtak csak nekik szállást adni.¹⁹⁷ ?Szegényesen bútorozott termekben szalmán és zsákvászonon több mint 4000 Ausztriába menekült magyar talált első szállásra. A traiskircheneri felvevőtáborban, egy volt kadetiskolában Baden bei Wien

közeliében a magyarok még teljesen a hazájukban lejátszódott félelmetes események hatása alatt állnak. Éppolyan kimerültek, mint amilyen levertek. Férfiak és nők, öregek és gyerekek élnek egyenlőre együtt a hálótermekben. Örülnie kell annak a családnak, amely egy halom szalmát tud magának biztosítani. Az osztrák lakosság erejéhez mérten segíti a terror áldozatait? jellemezte a siralmas állapotokat a *Frankfurter Allgemeine*.¹⁹⁸ A helyzet idővel még tovább romlott és alig két hét múlva már 4500 menekült kapott éjjeli szállást a lerobbant állapotban lévő volt orosz laktanyában, ahol mindössze 6 fürdő és mellékhelység volt. A négyszintes laktanya számos emeletén nem volt víz és villamos áram és némely teremben még ajtó sem. Az osztrákok mindent megtettek, hogy a menekültek a lehető legkevesebb időt legyenek kénytelenek eltölteni ilyen rossz körülmények között és továbbirányították őket az ország belső területei felé, ahol szállodákat, gyermektáborokat és penziókat vettek igénybe számukra.¹⁹⁹

A háború utáni idő legjelentősebb menekültproblémáján Ausztria egyedül nem tudott úrrá lenni és szükségessé vált, hogy a többi állam ne csak anyagi támogatást nyújtson, hanem maga is fogadjon menekülteket,²⁰⁰ így november 13-án 18 nemzet egyezett meg Genfben a menekültek fogadásáról.²⁰¹ Ausztria menetesítésére az egyetlen megfelelő megoldás az volt, hogy a menekültvonatokat egyenesen az osztrák-magyar határra irányították és onnan szállították a fogadó országba és csak ott hajtották végre a szükséges ellenőrzéseket: ?A magyar menekültprobléma ugyanis nem munkaerő-probléma, hanem emberi kötelesség, amelyen keresztül a nyugat megmutathatja, hogy azok a remények, amelyeket Magyarország a nyugati segítség reményébe vetett, legalább a menekültek ellátását illetően nem volt hiábavaló? idézte a *Frankfurter Allgemeine* Dr. Bruno Kreisky osztrák államtitkár felhívását.²⁰²

A fogadó országok nehéz problémák elé kerültek, amikor meg kellett kísérelniük a hozzájuk érkező menekültek társadalomba való besorolását. Az újonnan érkezetteknek szállást, munkát és új életcélt kellett biztosítani ez azonban igen összetett feladatot jelentett. A menekültek a fogadóhelyeken orvosi és rendőri vizsgálaton mentek keresztül, majd kikérdezték őket végzettségükről, képességeikről, vágyaikról. Ezt követte, hogy megfelelő erkölcsi garanciával rendelkező munkaadókat kerestek ? akik lehetőség szerint szállást is tudnak biztosítani, ? hogy elkerüljék azt, hogy valaki a helyzettel visszaélve akarjon olcsó munkaerőhöz jutni. Ez után következett a legnehezebb feladat: a felajánlott lehetőségeket egyeztetni kellett a munkavállaló menekültek képességeivel, végzettségével, vágyaival. Külön nehézséget jelentett, hogy a menekültek legtöbbször nem beszéltek a fogadó ország nyelvén. Számtalanszor előfordult, hogy egy alkalmasnak tűnő munka nem tetszett a menekültnek, vagy éppen szüleitől és barátaitól nem akart elszakadni. A sok fiatal tanulónak pedig iskolát, egyetemi képzést igyekeztek biztosítani. Miután azonban egy-egy országban megnövekedett a menekültek száma, egyre kevésbé lehetett figyelembe venni a munkavállalók igényeit, amiből aztán elégedetlenségek, sztrájkok fakadhattak.²⁰³

A vizsgált napilapok alapján elsősorban a franciaországi, németországi és amerikai problémákról nyerhetünk árnyaltabb képet. Franciaországban hatalmas lelkesedéssel fogadták a magyarországi menekülteket és még az Egyiptomból vagy Észak-Afrikából visszaköltöztetett franciáknál is ?végtelenül nagyobb szimpátiát? tanúsítottak irányukban.²⁰⁴ Ez a lelkesedés és szolidaritás az új hazába való gyors felvételüket jósolta, de a fent vázolt problémák jelentősen lelassították ezt a folyamatot. A kezdetben Párizs környékén fogadott menekülteket a munkaerőt igénylő városokba, Nancyba, Gapba, Chatelleraulba, Montluconba és Valdaonban irányították. Azok a magyarok, akiket megkérdezésük nélkül továbbítottak Franciaországba, nem voltak igazán megelégedve helyzetükkel, és a legtöbben az USA-ba szerettek volna továbbutazni. Voltak akik egyenesen azért nem vállaltak munkát, mert meggyőződésük szerint Franciaország is kommunista befolyás alatt állt, december 10-én pedig 300 menekült kitört a Bescancon melletti menekülttáborból és Svájcba igyekezett eljutni.²⁰⁵ A problémák megoldására magyar nyelvű hirdetések, újság és rádió létrehozását tervezték és elhatározták, hogy egyszerre csak legfeljebb 250 olyan menekültet fogadnak, aki kifejezetten Franciaországba szeretne menni.

Németországban a 350 000 egyéb kelet-európai ? főleg jugoszláv gazdasági ? menekült miatt voltak zsúfolva a menekülttáborok, így az első magyarokat fogadó Zirndorf bei Nürnberg-i is, ráadásul a szovjet zónából havonta 25 000 új menekült érkezett. A menekültek számának növekedése új táborok igénybevételét tette szükségessé: a friedlandi, a Pinding bei Rechenall-i és Schalding bei Passau-i menekülttáborokkal együtt az eredetileg tervbevetett 3000 menekült sokszorosának fogadása vált lehetővé. Gondot okozott, hogy a németül is tudó magyarok gyakran saját szakállukra is szervezkedtek, vagy feketéztek. Arra is volt példa, hogy egy üzem közvetlenül egy táborból kért menekülteket, de jobban kedvelték, ha mindenki végigjárta a

hivatalos utat. Az érkező magyar menekültek üdvözlésként rögtön pénzt kaptak a kormánytól majd a táborból igyekeztek minél előbb elosztani őket a különböző *Bundeslandok*ba. A legtöbb ipari munkás Észak-Westfália tartományban kapott munkát és már november 30-án 1500 magyar bányászt reméltek a Ruhr-vidéken. December elején arról adott hírt a *Frankfurter Allgemeine*, hogy a magyar menekültek kivételezés nélkül azonos elbírálás alá esnek a többi keleti menekülttel, amiből arra lehet következtetni, hogy addig különleges bánásmódot élveztek. Az azonos elbírálásra egyébként azért is szükség volt, mert az orosz fogságból visszatérő német katonák még nem mind kaptak munkahelyet és még mindig 80-100 ezer civil hazatérését várták, akiknek állampolgárságát a Szovjetunió vitatta és akiket ezért nem engedett el.²⁰⁶

Az Egyesült Államokban a Mac Carran Belbiztonsági Törvény limitálta a bevándorlók számát és ez igen erőteljesen kihatott Amerika magyar menekültekkel kapcsolatos politikájára. A *New York Herald Tribune* úgy érezte, hogy a menekültek fogadására a világ elég gyors választ adott és 'nemzetünk a maga részéről igen büszke lehet',²⁰⁷ a szabad világ azonban úgy látta, hogy Amerika nem teszi meg azt az erőfeszítést, amit hatalma és gazdagsága megengedne.²⁰⁸ Az amerikai lap szerint 'Amerika programja, hogy gondoskodik a magyar menekültekről, több mint emberi kiállítás; a program válasz a kommunista világ brutális és cinikus módszerére, amellyel letiporja a szabadságot amerre a szovjet terror elér.'²⁰⁹ Ugyanakkor ez a lap is beismerte, hogy az Egyesült Államok az akkor 140 ezer magyar menekültnek akár lényegesen több mint negyedét is könnyen felvonná magába.²¹⁰ Nixon ausztriai látogatásáról pedig bevallotta, hogy nem annyira a probléma tanulmányozása volt annak célja, minthogy dramatizálja a helyzetet, hogy ezzel az amerikai közvéleményt több menekült befogadására és több segélypénz kifizetésére ösztönözze.²¹¹

'Ezek persze csak enyhítő intézkedések; csak arra képesek, hogy egy kicsit könnyítsék a szenvedést, amelyen a magyarok keresztül mentek. De kifejezik a szabad nemzetek megdöbbent reakcióját arra, amit a zsarnokok tettek egy nemzettel, amely csupán a maga útját kívánta járni.'? értékelte a *New York Herald Tribune* a menekülteknek nyújtott segítséget.²¹²

Összegzés

Az újságok nem alkalmazhatók arra, hogy a nyugati hatalmak valódi elképzeléseiről, tényleges tetteiről és reakcióiról igaz képet kapjunk: ehhez a hivatalos dokumentumokat kell segítségül hívni. Megfelelő képet adhat azonban a sajtó a nyugat közvéleménynek szóló propagandájáról valamint arról, hogy hogyan látta a közvélemény illetve hogyan láttatták a közvéleménnyel az eseményeket. A mentegető jellegű cikkeknek a közvélemény büntudatának enyhítése mellett éppen a vezető körök állásfoglalásának széles tömegekkel való elfogadtatása lehetett a célja, míg a nagyhatalmak propagandája és tényleges tettei közötti szakadékot kritizáló cikkekben inkább a közvélemény tényleges álláspontját, annak egy-egy újságíró általi közvetítését fedezhetjük fel. Így kaphatunk képet a napilapok segítségével a szélesebb tömegekre jellemző illúziókról, vágyakról és lehetségesnek tartott megoldási alternatívákról.

Számos dologról a meghatározó döntések színpalak mögött történő lejátszódása miatt persze nem kaphatott képet az átlagember, de gyakran ráéreztek a lényeges mozgatórugókra és az azokból feltároló lehetőségekre. Illúzióknak bizonyult az október végi napokban felmerült remény, amely a forradalom győzelmét elképzelhetőnek tartotta. Helyesen látták azonban a kortársak, hogy az ENSZ, ha valamelyik szuperhatalom nem áll mögé gazdasági és katonai tekintélyével és nyomásával, akkor a nagyhatalmak ügyében ugyanolyan tehetetlen, mint a Népszövetség volt, és határozatai a valóságban legfeljebb egy-egy kis államra nézve kötelező érvényűek. Hatását tekintve helyesen ismerték fel a nyugati baloldali mozgalmak, elsősorban a kommunisták kiábrándulását a szovjet modellből, amely aztán új, a létező szocializmustól eltérő utak keresésére kényszerítette őket. Ugyanakkor a magyar forradalom és a szovjet intervenció el nem kötelezett államokra tett kijózanító hatását túlbecsülték, hiszen miként a későbbiek megmutatták rövid távon éppenhogy sikereket könyvelhetett el a kommunista vezetés a Szovjetunió szuezi válságot jól kihasználó propagandája nyomán, amely aztán erősebbnek bizonyult mint a magyarországi fegyveres beavatkozás következtében elszenvedett presztízsvesztés.²¹³ Bizonyos józanabb körök jól látták azt is ' amit a Kreml vezetése az október 30-án kiadott nyilatkozatban írásban is lefektetett ', hogy a Szovjetunió számára csak a szovjet mintájú, a szovjet katonai szövetség keretében megmaradó liberalizáció volt elfogadható és az ezzel ellentétes vélemények inkább csupán az emberek vágyainak adtak hangot. Ahogyan a nyugati baloldalnak kiábrándulást jelentett a magyarországi forradalom kudarca, úgy a

Szovjetunióval kapcsolatos bármiféle illúzióktól mentes köröket csak megerősítette meggyőződésükben. Végül igaznak bizonyult az a vélemény, hogy a forradalom következményeként Moszkvában legalább időlegesen erőre kap a sztálinista irányzat, de a történetek később azokat az óvatos előrejelzéseket is helyesnek mutatták, amelyek rámutattak a sztálinista vezetés hosszú távú kudarcára és a Szovjetunió érdekszférájában bekövetkező politikai változásokra, amelyek idővel hazánkat a szocialista tábor "vidám barakkjává" tették. A sajtóban ugyanakkor olyan vélemények, értékelések is hangot kaptak, amelyek helyességét a jövőendő kutatásnak kell megvizsgálnia.

A forradalomnak a napilapok alapján kirajzolódó legjelentősebb hatását talán a Magyarországról alkotott kép változásában láthatjuk. Ugyanis a felkelés és eltiprás napjaiban hazánk irányában tanúsított érdeklődés, rokonszenv, szolidaritás és maga a büntudat is döntően hozzájárult ahhoz, hogy "elsősorban a két világháború és az ellenünk irányuló propaganda hatására" nacionalistának, német-csatlósnak, vagy egységesen kommunistának elkönyvelt Magyarországhoz ismét pozitívan, de legalábbis ellenszenv nélkül viszonyuljon a nyugat. Ez a pozitív kép volt "a legalább valamit tenni akaráson és a lelkiismeretfurdaláson túl" a menekültek olyan készséges segítségének és befogadásának oka. Az 1956-os felkelés nyomán azonban nemcsak a nyugatban formálódott át a magyarokról alkotott kép, hanem a forradalom kudarca "és minden a forradalomhoz kapcsolt mítosz és illúzió" ellenére szerepet játszott és kell hogy játsszon abban, hogy a huszadik században vesztes magyar nemzet visszanyerje egészséges önbecsülését.

¹ Le Monde, 1956. okt. 26. p. 3.

² A magyar nevek átírásában kezdetben jelentkező következetlenségek jól tükrözik hogy korábban milyen ritkán írtak hazánkról.

³ New York Herald Tribune, 1956. okt. 25. p. 3. (kiemelés tőlem)

⁴ Frankfurter Allgemeine, 1956. okt. 29. p. 1.

⁵ A Le Monde 1956 október 23-i számában (p. 3.) már a magyar egyetemisták reformköveteléseiről és politikai programjáról tudósít. Beszámol továbbá arról, hogy az írók egy újabb pártkongresszus összehívását követelik. Ugyanakkor szkeptikusan rámutat, hogy a megelőző, 1954. évi pártkongresszus eredménye is csupán a liberalizációt támogató Nagy Imre vonal félreállítása volt. A Frankfurter Allgemeine 1956 október 24-i számában (p. 3.) a meghirdetett diáktüntetés és az egyetemisták követeléseinek ismeretében már elképzelhetőnek tartotta, hogy Magyarország lesz következő ország, amely Lengyelország útjára lép és ebben a változásban Nagy Imre lehet a "magyar Gomulka?". (A MEFESZ 1956. okt. 16-án vált ki a DISZ-ből.)

⁶ Le Monde, 1956. okt. 25., Frankfurter Allgemeine, 1956. okt. 25., New York Herald Tribune, 1956. okt. 28.

⁷ Frankfurter Allgemeine, 1956. okt. 29. p. 1.

⁸ Frankfurter Allgemeine, 1956. okt. 25. p. 1.

⁹ New York Herald Tribune, 1956. okt. 30. p. 4.

¹⁰ New York Herald Tribune, 1956. okt. 28. p. 4.

¹¹ Le Monde, 1956. okt. 27. p. 1.

¹² Frankfurter Allgemeine, 1956. okt. 29. p. 1.

¹³ Le Monde, 1956. okt. 28. p. 1.

¹⁴ New York Herald Tribune, 1956. nov. 1. p. 4.

¹⁵ Frankfurter Allgemeine, 1956. nov. 3. p. 10.

¹⁶ New York Herald Tribune, 1956. nov. 2. p. 4.

¹⁷ New York Herald Tribune, 1956. nov. 4. p. 4.

¹⁸ Le Monde, 1956. okt. 27. p. 1.

¹⁹ Le Monde, 1956. okt. 30. p. 1.

²⁰ Frankfurter Allgemeine, 1956. okt. 30. p. 1.

²¹ Az ENSZ Biztonsági Tanácsának ülésére október 28-án került sor. Mivel a nyugati nagyhatalmak a magyarországi helyzetet áttekinthetetlennek tartották, a kivárás politikájában egyeztek meg. Nem is terjesztettek elő határozati javaslatot, csupán a kérdés napirenden tartásáról döntöttek. vö.: Békés Csaba: Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában. Tanulmány és válogatott dokumentumok. 1956-os Intézet, Budapest, 1996. p. 64. A Biztonsági Tanács ülésének lefolyásáról Sir Pierson Dixon brit ENSZ-képviselőnek a külügyminisztériumhoz küldött táviratából értesülhetünk. Kiadása: Békés Csaba: A magyar kérdés az ENSZ-ben és a nyugati nagyhatalmak titkos tárgyalásai 1956. október 28. - november 4. Brit külügyi dokumentumok. In: Évkönyv II. 1993. 1956-os Intézet, 1993. pp. 50-53.

²² Le Monde, 1956. okt. 30. p. 1.

- 23 Frankfurter Allgemeine, 1956. okt. 31. p. 1.
- 24 Frankfurter Allgemeine, 1956. nov. 1. p. 1.
- 25 New York Herald Tribune, 1956. nov. 2. p. 4.
- 26 New York Herald Tribune, 1956. nov. 4. p. 4.
- 27 New York Herald Tribune, 1956. nov. 4. p. 4.
- 28 New York Herald Tribune, 1956. nov. 2. p. 4.
- 29 Le Monde, 1956. okt. 30. p. 1.: ?Döntő a szovjet csapatok kivonása, *ha valóban bekövetkezik?* (kiemelés tőlem)
- 30 Frankfurter Allgemeine, 1956. nov. 1. p. 1. Az SZKP KB Elnöksége október 30-i ülése utáni szovjet kormánynyilatkozatra utal. Az ülésen Hruscsov a desztalinizáció és a birodalom egybetartásának együttes követelményét figyelembe véve a kelet-európai országokkal való kapcsolatok új alapokra helyezését javasolta. A vitában háttérbe szorultak a keményvonalasok és ekkor vált legvalószínűbbé a válság békés eszközökkel való rendezése. vö.: Döntés a Kremlben, 1956. A szovjet pártelnökség vitái Magyarországról. Szerk. Vjacseszlav Szereda, Rainer M. János, 1956-os Intézet, Budapest, 1996. Az ülés jegyzőkönyve: pp. 51-61. A kiadott szovjet kormánynyilatkozat: pp. 200-202.
- 31 New York Herald Tribune, 1956. nov. 2. p. 4. ill. nov. 4. p. 4.
- 32 Le Monde, 1956. nov. 4-5. p. 1.
- 33 Frankfurter Allgemeine, 1956. nov. 6. p. 1.
- 34 Frankfurter Allgemeine, 1956. nov. 6. p. 1.
- 35 New York Herald Tribune, 1956. nov. 6. p. 4.
- 36 Le Monde, 1956. nov. 6. p. 1.
- 37 Frankfurter Allgemeine, 1956. nov. 6. p. 1. Érdekes a forradalom felemás megítélése: van amikor éppen a forradalom radikális voltát tartják pozitívnak, hiszen ez vezetett hosszútávon a kommunizmus bukásához. A mi szempontunkból azért jelentős a felkelés, mert döntően hozzájárult a nyugat rólunk alkotott képének átalakulásához és a magyar nép ? a vesztes háborúk után elvesztett ? önbecsülésének visszanyerésében is szerepet játszott.
- 38 Le Monde, 1956. nov. 6. p. 1.
- 39 Le Monde, 1956. nov. 6. p. 1. és New York Herald Tribune, 1956. nov. 6. p. 4.
- 40 New York Herald Tribune, 1956. okt. 26. p. 1.
- 41 New York Herald Tribune, 1956. okt. 27. p. 2. Az amerikai elnökválasztásra november 6-án került sor; győztese Eisenhower lett.
- 42 Az ülésre 1956. okt. 26-án került sor Washingtonban. Az ülésről részletesebben: Békés Csaba: Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában. p. 56.
- 43 kiadása: Békés Csaba: Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában. pp. 119-122.
- 44 Frankfurter Allgemeine, 1956. okt. 29. p. 1.
- 45 Le Monde, 1956. okt. 26. p. 3.
- 46 Le Monde, 1956. nov. 3. p. 7.
- 47 Le Monde, 1956. okt. 26. p. 3.
- 48 Le Monde, 1956. okt. 27. p. 3.
- 49 Le Monde, 1956. okt. 28-29. p. 5.
- 50 New York Herald Tribune, 1956. okt. 30. p. 2.
- 51 Le Monde, 1956. okt. 27. p. 3.
- 52 Frankfurter Allgemeine, 1956. okt. 29. p. 4.
- 53 Le Monde, 1956. okt. 28-29. p. 4.
- 54 Frankfurter Allgemeine, 1956. okt. 30. p. 3.
- 55 New York Herald Tribune, 1956. nov. 1. p. 3.
- 56 Le Monde, 1956. okt. 27. p. 3.
- 57 Frankfurter Allgemeine, 1956. nov. 2. p. 1.
- 58 Le Monde, 1956. nov. 3. p. 7.
- 59 New York Herald Tribune, 1956. nov. 3. p. 3.
- 60 Le Monde, 1956. nov. 3. p. 7.
- 61 Nem vagyok róla meggyőződve, hogy Sepilov beszédét idézve a nyugati sajtó tisztában volt vele, hogy a ?bürokratikus adminisztratív módszerek? a kommunista szakzsargonban a lefigyeléseket, hivatali lefokozást vagy elhelyezést és ? ha a körülmények megengedték és nem keltett feltűnést akkor ? akár letartóztatást és bebörtönzést is jelentettek.
- 62 New York Herald Tribune, 1956. okt. 27. p. 3.
- 63 Le Monde, 1956. nov. 3. p. 6.
- 64 New York Herald Tribune, 1956. nov. 4. p. 3.

- 65 New York Herald Tribune 1956. nov. 8. p. 6. ill. Le Monde, 1956 nov. 6. p. 8.
- 66 Le Monde, 1957. máj. 4. p. 5.
- 67 Le Monde, 1956. nov. 6. p. 8.
- 68 Frankfurter Allgemeine, 1956. nov. 5. p. 1.
- 69 Le Monde, 1956. nov. 6. p. 8.
- 70 Le Monde, 1956. nov. 14. p. 5.
- 71 Le Monde, 1956. nov. 6. p. 8.
- 72 Frankfurter Allgemeine, 1956. nov. 6. p. 3.
- 73 Frankfurter Allgemeine, 1956. nov. 9. p. 1.
- 74 Le Monde, 1956 nov. 6. p. 8. és Frankfurter Allgemeine, 1956. nov. 5. p. 1.
- 75 Frankfurter Allgemeine, 1956. nov. 28. p. 2. A Vatikán politikájáról részletesebben ld.: Stehle, Hansjakob: Die Ostpolitik des Vatikans 1917-1975. Pieper & Co., München-Zürich, 1975. pp. 323-334. és Le Vatican et la politique européenne. Szerk.: Joël-Benoît d'Onorio, Mame, Paris, 1994. pp. 63-68.
- 76 Le Monde, 1956, nov. 6. p. 9.
- 77 Le Monde, 1956. nov. 6. p. 9.
- 78 New York Herald Tribune, 1956. nov. 6. pp. 1-2.
- 79 New York Herald Tribune, 1956. nov. 11. p. 3.
- 80 A szuezi válság 1956. október 29-én az Egyiptom elleni izraeli támadással vált fegyveres konfliktussá. A fegyveres konfliktusba Anglia és Franciaország október 31-én kapcsolódott bele, majd az ENSZ és Amerikai Egyesült Államok nyomására november 6-ra abbahagyták a hadműveleteket. Szuezi és a magyar forradalom viszonyára vö.: Békés Csaba: Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában. pp. 61-68.
- 81 Le Monde, 1956. nov. 3. p. 1.
- 82 Le Monde, 1956. nov. 6. p. 8.
- 83 Le Monde, 1956. nov. 7. p. 1.
- 84 Frankfurter Allgemeine, 1956. nov. 5. p. 1. Visszatekintve a cikket értelmezhetnénk úgy is, mint ami a Szovjetunió intervenciójával szemben felmentést ad az angoloknak és a franciáknak, hiszen ők a nemzetközi nyomásra visszakoztak (nov. 6.), de nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy ez a cikk, még ezt megelőzően íródott. A napilap ugyanakkor elítélte a magyarok túlzott várakozásait, mivel a felkelők a nyugattól való éveken át tartó elzártság miatt teljesen illuzórikus elképzeléseik vannak a nyugat segítői lehetőségeiről. Mindenekelőtt az USA-ban bíztak és azt hitték, hogy külügyminiszterük éppúgy, mint a közel-keleti konfliktusban most Magyarországon is tüstént közvetítő szerepet fog vállalni. Mivel ez nem történt meg, máris úgy érzik, hogy a szabad világ elhagyta őket. (Frankfurter Allgemeine, 1956. okt. 31. p. 4.)
- 85 Le Monde, 1956. nov. 6. p. 8.
- 86 Le Monde, 1956. nov. 6. p. 8.
- 87 Frankfurter Allgemeine, 1956. nov. 14. p. 2.
- 88 Frankfurter Allgemeine, 1956. nov. 28. p. 2.
- 89 New York Herald Tribune, 1956. nov. 11. p. 4.
- 90 New York Herald Tribune, 1956. nov. 11. p. 4.
- 91 Le Monde, 1956. okt. 30. p. 3.
- 92 Frankfurter Allgemeine, 1956. nov. 6. p. 1.
- 93 Frankfurter Allgemeine, 1956. nov. 5. p. 2.
- 94 Le Monde, 1956. okt. 28. p. 1.
- 95 Frankfurter Allgemeine, 1956. okt. 31. p. 1.
- 96 Le Monde, 1956. okt. 27. p. 1.
- 97 New York Herald Tribune, 1956. okt. 30. p. 4.
- 98 New York Herald Tribune, 1956. nov. 1. p. 4.
- 99 Le Monde, 1956. nov. 3. p. 6.
- 100 New York Herald Tribune, 1956. nov. 1. p. 4. és Le Monde, 1956. nov. 3. p. 6.
- 101 Le Monde, 1956. nov. 4-5. p. 1.; Frankfurter Allgemeine, 1956. okt. 27. p. 1. és New York Herald Tribune, 1956. nov. 3. p. 4.
- 102 New York Herald Tribune, 1956. nov. 3. p. 4. és Le Monde, 1956. nov. 3. p. 6.
- 103 Frankfurter Allgemeine, 1956. nov. 13. p. 1.
- 104 New York Herald Tribune, 1956. nov. 22. p. 4.
- 105 Mindenesetre érdemes elgondolkozni azon, hogy vajon számított-e volna valamit, ha az Ausztriához hasonló semleges státusz felvetése helyett Finnországot hozták volna példának. Véleményem szerint a Szovjetunió azért nem fogadhatott el semlegességre vonatkozó javaslatot, mert akkor Lengyelország és esetleg Csehszlovákia is csatlakozni akart volna ehhez a semleges tömbhöz. Ezzel pedig a Szovjetunió elvesztette volna

az olyan még szövetségi rendszerébe tartozó előteret, amely az Óceánon túli Amerikának a nyugat-európai államokkal bőven megvolt. A szovjet vezetés egyébként is ellenezte az el nem kötelezett országok létrejöttét. vö.: Békés Csaba: Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában. p. 32. A semlegesség kérdéséről még: u.o. pp. 56-57.

106 *Le Monde*, 1956. nov. 2. p. 1., dec. 5. p. 6. és dec. 8. p. 4.

107 *New York Herald Tribune*, 1956. nov. 8. p. 6.

108 *Le Monde*, 1956. nov. 14. p. 5. és 17. p. 1. Kádár november 11-én elhangzott beszédében burkoltan a többpártrendszer elvetéséről beszélt, de a „leghűségesebb demokratikus összefogás” és a „legkülönbözőbb pártállásponton és világnézetben levő emberek” szerephez juttatásának ígértét szovjet mintájú „szabad” választás ígéretként fogta fel a *Le Monde*, mintegy figyelmen kívül hagyva azt a megjegyzést, hogy „ki kell rekeszteni mindazokat, akik népi demokratikus rendszerünkkel szemben ellenséges érzésekkel viseltetnek.” A különböző pártok kérdéséről a következőképpen beszélt Kádár: „Sokakat foglalkoztatja ma a különböző pártok kérdése is. E kérdéssel kapcsolatban a következőket mondhatom. Nem tudjuk másképp jövő feladataink megoldását elképzelni mint úgy, hogy a legkülönbözőbb pártállásponton és világnézetben levő emberek részt és felelősséget kapnak és vállalnak az ország ügyeinek vitelében minden fokon. A leghűségesebb demokratikus összefogás, az igazi népfrontpolitika alapján állunk s ennek megfelelően a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány a szó legtisztább értelmében vett nemzeti egységfront kormány és az is marad. Népköztársaságunkban a közügyek intézésében helyet és szerepet kapnak mindazok, akik e rendszer alapján állnak, de ki kell azokból rekeszteni mindazokat, akik népi demokratikus rendszerünkkel szemben ellenséges érzésekkel viseltetnek. A társadalmi munka széles területén pedig együtt kívánunk dolgozni mindazokkal a hazafiakkal, akik készek népünk legalapvetőbb közös ügyét, a béke ügyét velünk együtt védelmezni.” Népszabadság, 1956. nov. 12. p. 1-2.

109 *Le Monde*, 1956. nov. 21. p. 2. és *New York Herald Tribune*, 1956. nov. 21. p. 4.

110 *New York Herald Tribune*, 1956. nov. 21. p. 4.

111 *Le Monde*, 1956. dec. 8. p. 4.

112 *New York Herald Tribune*, 1956. nov. 21. p. 4. ill. *Frankfurter Allgemeine*, 1956. nov. 24. p. 1.

113 *Le Monde*, 1956. nov. 17. p. 1.

114 *Le Monde*, 1956. dec. 8. p. 4. ill. *New York Herald Tribune*, 1956. dec. 21. p. 4.

115 *New York Herald Tribune*, 1956. dec. 16. p. 4. A magyarok, mint nemzet szétszórása a litvániai tömegdeportálások példájára már november 18-án felmerült. (*New York Herald Tribune*, 1956. nov. 18. p. 2.)

116 *New York Herald Tribune*, 1956. nov. 22. p. 4.

117 *New York Herald Tribune*, 1956. dec. 21. p. 4.

118 *Frankfurter Allgemeine*, 1956. nov. 6. p. 1.; *Le Monde*, 1956. nov. 6. p. 1. és *New York Herald Tribune*, 1956. nov. 6. p. 2.

119 *Le Monde*, 1956. nov. 6. p. 1. Az MSZMP megalakítására november 1-én került sor, az új párt megalakítását Kádár János jelentette be a rádióban. 1956 Kézikönyve I. Kronológia. 1956-os intézet, Budapest, 1996. pp. 176-177.

120 *Le Monde*, 1956. dec. 7. p. 3.

121 *Le Monde*, 1956. dec. 7. p. 3. ill. *Frankfurter Allgemeine*, 1956. nov. 10. p. 1. Ez a Kádár szerepét mentő nézet „hogyan az oroszok amúgy is jöttek volna és ezért nem is ő tehet az egészről” „azért különösen figyelemre méltó, mert felfogható azon folyamat első lépésének, amely lassan a Kádár-kormány nyugati elfogadásához vezetett.

122 *Le Monde*, 1956. dec. 7. p. 3.

123 *Frankfurter Allgemeine*, 1956. nov. 10. p. 1.; *Le Monde*, 1956. nov. 21. p. 2. és *New York Herald Tribune*, 1956. nov. 21. p. 4.

124 *Le Monde*, 1956. dec. 16-17. p. 3. Ugyanakkor a *Times* nem tartotta volna helyesnek ha a diplomatákat kivonják az országból, mert szerinte jelenlétük igenis mérsékelte a szovjet túlkapásokat. *Frankfurter Allgemeine*, 1956. nov. 16. p. 2.

125 *Frankfurter Allgemeine*, 1956. okt. 27. p. 1. továbbá nov. 3. p. 10. és *Le Monde*, 1956. okt. 27. p. 2. és 30. p. 1. Jóllehet itt a *Frankfurter Allgemeine* úgy véli, hogy Nagy Imre a felkelők minden csoportjának megfelel, megítélése korántsem egyértelmű. A német napilap november 26-i (p. 2.) számában megállapította, hogy Nagy Imrének ázsíója soha nem volt olyan magas, mint elhurcolása után és míg a felkelés kezdetekor addig hirdettek általános sztrájkot, „amíg minden kommunista Nagy elvtárral az élén el nem tűnik.” Tragikus paradoxon hogy elhurcolása után „ma azért tiltakoznak a magyarok, mert Nagy eltűnt.” Érdekes lenne megvizsgálni azt is, hogy a *New York Herald Tribune* kezdetben erősen negatív képe Nagy Imréről változott-e, és hogyan változott az események során a forradalom kitörésétől egészen Nagy Imre letartóztatásáig majd kivégzéséig. Ez a vizsgálat azonban meghaladja jelen tanulmány kereteit.

126 *Le Monde*. 1956. okt. 27. p. 2. A külső segítség vádiát. mint láttuk maga a kommunista vezetésű Szabad

- Nép utasította el. ld. fent: 8. old.
- 127 New York Herald Tribune, 1956. nov. 4. p. 4.
- 128 Frankfurter Allgemeine, 1956. nov. 3. p. 10.
- 129 New York Herald Tribune, 1956. nov. 4. p. 4. (A Nagy Imre-ellenes lap még nov. 4-én is úgy tudta, hogy ő hívta be az oroszokat.)
- 130 Frankfurter Allgemeine, 1956. nov. 6. p. 1. A tisztek kommunista szellemű kiképzését hangsúlyozta a Le Monde is (dec. 4. p. 1.)
- 131 Frankfurter Allgemeine, 1956. okt. 31.
- 132 Le Monde, 1956. dec. 4. p. 1.
- 133 New York Herald Tribune, 1956. nov. 3. p. 4.
- 134 Frankfurter Allgemeine, 1956. nov. 3. p. 10.
- 135 Le Monde, 1956. nov. 2. p. 6.
- 136 Le Monde, 1956. dec. 4. p. 1.
- 137 New York Herald Tribune, 1956. nov. 1. p. 4.
- 138 New York Herald Tribune, 1956. nov. 1. p. 4. George N. Shuster három tanulmányból álló cikksorozata okt. 30. és nov. 1. között jelent meg.
- 139 New York Herald Tribune, 1956. okt. 30. p. 1.
- 140 New York Herald Tribune, 1956. okt. 28. p. 1. ill. okt. 30. Mindszenty emlékirataiban 1956 augusztusában tesz említést egy ismeretlen ? talán miniszterhelyettes rangú ? látogatóról, aki a vezetés nevében ki akart vele egyezni. (Mindszenty József: Emlékirataim, Szent István Társulat, Budapest, 1989. pp. 406-411.) A bíboros emlékirataiban azt is leírja, hogy 1956 október 29-30-án Horváth János, az Állami Egyháziügyi Hivatal elnöke tett nála látogatást és igyekezett rávenni, hogy menjen vele Budapestre. Hegedüs látogatásáról a bíboros nem tesz említést. (pp. 413-416.) Hegedüs András csak általánosságban utal arra, hogy tárgyalt az egyházzal: ?Már 1955-ben megpróbáltam egyfajta megegyezést kötni a katolikus egyházzal.? (Hegedüs András: Élet egy eszme árnyékában. Életrajzi interjú. készítette: Zsille Zoltán, Bécs, 1985. p. 233.) Tyekvicska Árpád: A bíboros és a katona c. művében tárgyalja Mindszenty Józsefnek a forradalom alatt betöltött szerepét. Az író idézve *Shuster* okt. 28-án a *New York Herald Tribune*-ban megjelent cikkét több tévedésre is felhívja a figyelmet (Tyekvicska Árpád: A bíboros és a katona. Mindszenty József és Pálinkás-Pallavicini Antal a forradalomban. Századvég ? 1956-os Intézet, Budapest, 1994. p. 6. 6. jegyzet), így valószínűsíthető, hogy *Shuster* adatai máshol is ellenőrzésre szorulnak.
- 141 Téves az az elképzelés, hogy Mindszenty József fogva tartása alatt nem volt hivatalban, hiszen ő nem mondott le. A nyugati lapok abból indultak ki, hogy a kormány (kezdetben még a Nagy Imre-kormány sem) nem tekintette Mindszentyt hivatalban lévő érseknek, és az érseki székre való visszahelyezést olyan engedménynek tartották, amire egy kompromisszumos megoldás esetében kerülhetett volna sor. vö. pl.: Tyekvicska Árpád: A bíboros és a katona. p. 7.
- 142 New York Herald Tribune, 1956. okt. 30., okt. 31. és nov. 1.
- 143 New York Herald Tribune, 1956. nov. 2. p. 1. A hivatalos vezetés is lehetséges vezetőként tartotta számon Mindszenty Józsefet: ?Valamiképpen egy támpontot kellene találni, hogy az országon belül megelőzhető legyen a káosz, ha a szovjetek távoznának. Egy olyan mélyen katolikus országban, mint Magyarország, Mindszenty bíboros bizonyulhat ilyen, az erőket egyesítő vezetőnek.? Feljegyzés a Nemzetbiztonsági Tanács 302. üléséről, Washington, 1956. nov. 1. Kiadása: Békés Csaba: Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában. pp. 130-131.
- 144 Mindszenty József: Emlékirataim, p. 439.
- 145 Le Monde, 1956. dec. 5. p. 6. Valójában Mindszenty József november 3-án elhangzott rádióbeszédének semmi köze nem volt a szovjet fegyveres beavatkozáshoz, hiszen már október 31-én döntés született erről a Kremlben. vö.: Döntés a Kremlben, 1956. A szovjet pártelnökség vitái Magyarországról. Szerk. Vjacseszlav Szereda, Rainer M. János, 1956-os Intézet, Budapest, 1996. pp. 140-143.
- 146 Le Monde, 1956. nov. 7. p. 4. ill. New York Herald Tribune, 1956. okt. 30. p. 4.
- 147 Frankfurter Allgemeine, 1956. okt. 26. p. 1.
- 148 New York Herald Tribune, 1956. nov. 21. p. 4.
- 149 New York Herald Tribune, 1956. nov. 4. p. 4.
- 150 New York Herald Tribune, 1956. nov. 6. p. 4. és nov. 21. p. 4.
- 151 New York Herald Tribune, 1956. dec. 26. p. 4.
- 152 New York Herald Tribune, 1956. nov. 21. p. 4.
- 153 New York Herald Tribune, 1956. nov. 11. p. 3. ill. nov. 15. p. 10.
- 154 New York Herald Tribune, 1956. nov. 14. p. 4.; dec. 9. p. 4. és dec. 21. p. 4.
- 155 New York Herald Tribune, 1956. nov. 14. p. 4. Ez a vélemény tulajdonképpen a kádári konszolidáció ióslatának is tekinthető. vö.: Le Monde 1956. nov. 6. p. 1.

- 156 New York Herald Tribune, 1956. nov. 6. p. 4. ill. nov. 11. p. 4.
- 157 New York Herald Tribune, 1956. nov. 13. p. 1.
- 158 Le Monde, 1956. dec. 4. p. 1. A francia laphoz hasonlóan a New York Herald Tribune is náci-párti magyar vezetőnek titulálta Horthyt. (1956. nov. 11. p. 2.)
- 159 Le Monde, 1956. dec. 4. p. 1., dec. 6. p. 6., dec. 7. p. 3., valamint New York Herald Tribune, 1956. nov. 13. p. 1.
- 160 Le Monde, 1956. dec. 4. p. 1. A cikk írójának közbevetett megjegyzése: ?a magyar nacionalizmus soha el nem aludt lángjáról? még őrzött valamit a Magyarországról alkotott régi képből.
- 161 New York Herald Tribune, 1956. nov. 23. p. 4.
- 162 Frankfurter Allgemeine, 1956. nov. 6. p. 1.
- 163 New York Herald Tribune, 1956. nov. 16. p. 4.
- 164 Le Monde, 1956. dec. 4. p. 1.
- 165 Frankfurter Allgemeine, 1956. nov. 3. p. 4. és Le Monde, 1956. nov. 4-5. p. 6.
- 166 Frankfurter Allgemeine, 1956. nov. 5. p. 4.
- 167 New York Herald Tribune, 1956. nov. 4. p. 4. (kiemelés tőlem)
- 168 Frankfurter Allgemeine, 1956. nov. 3. p. 4.
- 169 New York Herald Tribune, 1956. dec. 19. p. 4. (kiemelés tőlem)
- 170 Frankfurter Allgemeine, 1956. okt. 30. p. 2. Figyelemre méltó ez a vélemény a nyugat szabadságáért küzdő Magyarországról, amely beillik abba a képbe, amit a ?nyugat védőbástyájaként? szoktunk emlegetni és jelentős lépés a nyugat magyarságképeinek pozitívvá formálódásában.
- 171 Frankfurter Allgemeine, 1956. nov. 13.
- 172 New York Herald Tribune, 1956. nov. 23. p. 4.
- 173 New York Herald Tribune, 1956. nov. 2. p. 1. A forradalom tisztaságára utal az is, hogy milyen keveset írtak a lapok lincselésekről, pedig egy újság legtöbbször éhesen figyel az ilyen jellegű hírekre.
- 174 New York Herald Tribune, 1956. nov. 23. p. 4.
- 175 Frankfurter Allgemeine, 1956. nov. 2. p. 4.
- 176 Frankfurter Allgemeine, 1956. nov. 22. p. 3.
- 177 Frankfurter Allgemeine, 1956. okt. 31. p. 4.
- 178 New York Herald Tribune, 1956. nov. 16. p. 1.
- 179 Frankfurter Allgemeine, 1956. nov. 22. p. 3.
- 180 New York Herald Tribune, 1956. nov. 18. p. 4. ill. dec. 9. p. 3. és Le Monde, 1956. dec. 9. p. 3.
- 181 Frankfurter Allgemeine, 1956. nov. 23. p. 4.
- 182 Le Monde, 1956. nov. 28. p. 3. és Frankfurter Allgemeine, 1956. nov. 9. p. 3.
- 183 New York Herald Tribune, 1956. nov. 23. p. 8. Frankfurter Allgemeine, dec. 7. p. 4.
- 184 Le Monde, 1956. dec. 25. p. 2. ill. dec. 5. p. 7.
- 185 Le Monde, 1956. nov. 20. p. 4., dec. 5. p. 7. és dec. 20. p. 2.
- 186 Frankfurter Allgemeine, 1956. nov. 14. p. 4.
- 187 New York Herald Tribune, 1956. dec. 2. p. 3. A *Szabad Európa Rádió* szerepére vonatkozólag részletesebben vö.: Borbándi Gyula: Magyarok az Angol Kertben. A Szabad Európa Rádió története. Európa, Budapest, 1996.
- 188 Mind az amerikai (Barret McGurn) mind a német (Hanni Konitzer) kiküldött tudósító egy éjszakát a határon töltött és a menekültek érkezésével kapcsolatos élményeiket egy-egy cikkben hozták nyilvánosságra: New York Herald Tribune, 1956. nov. 25. p. 4. ill. Frankfurter Allgemeine, 1956. dec. 4. p. 4.
- 189 Frankfurter Allgemeine, 1956. dec. 1. p. 4.
- 190 Frankfurter Allgemeine, 1956. nov. 26. p. 4.
- 191 New York Herald Tribune, 1956. nov. 27. p. 3.
- 192 Frankfurter Allgemeine, 1956. dec. 4. p. 4.
- 193 Frankfurter Allgemeine, 1956. dec. 1. p. 4.
- 194 New York Herald Tribune, 1956. dec. 13. p. 2. és Frankfurter Allgemeine, 1956. dec. 12. p. 3.
- 195 1956 Kézikönyve I. Kronológia, 1956-os Intézet, Budapest, 1996, p. 297.
- 196 Frankfurter Allgemeine, 1956. okt. 31. p. 4.
- 197 Frankfurter Allgemeine, 1956. nov. 6. p. 3. és nov. 22. p. 3.
- 198 Frankfurter Allgemeine, 1956. nov. 8. p. 5.
- 199 New York Herald Tribune, 1956. nov. 20. p. 1.
- 200 December 21-i adatok alapján a következő országok adtak anyagi támogatást a magyar menekültek ausztriai ellátására (\$): Amerikai Egyesült Államok (4.500.000), Ausztrália (45.000), Dánia (30.000), Franciaország (100.000), Görögország (10.000), Guatemala (20.000), Hollandia (80.000), Kanada (250.000), Kína (50.000), Laos (2.857), Nagy-Britannia (588.000), Norvégia (42.000), Rhodézia (10.000), Svájc (19.000), Svédország

(99.000), Tunézia (2.857), Új-Zéland (14.000), Venezuela (50.000), Európatanács (2.857). Összesen: 5.945.751. (Le Monde, 1956. dec. 23-24. p. 5.)

201 New York Herald Tribune, 1956. nov. 15. p. 2. A 18 fogadó ország a Le Monde 1956. dec. 23-24-i (p. 5.) adatai alapján a december 21-én délig regisztrált 147.467 magyarból a következő arányban fogadott menekülteket: Amerikai Egyesült Államok (11.306 fő), Ausztrália (880 fő), Chile (20 fő), Dánia (1.000 fő), Dél-Afrikai Köztársaság (75 fő), Franciaország (8.456 fő), Hollandia (2.918 fő), Írország (525 fő), Izrael (675 fő), Kanada (4.467 fő), Luxemburg (187 fő), Nagy-Britannia (12.441 fő), Németország (11.170 fő), Norvégia (528 fő), Svájc (10.300 fő), Svédország (3.987 fő), Új-Zéland (66 fő).

202 Frankfurter Allgemeine, 1956. nov. 24. p. 3.

203 Le Monde, 1956. dec. 5. p. 7. és nov. 30. p. 4.

204 Le Monde, 1956. dec. 5. p. 7.

205 New York Herald Tribune, 1956. dec. 28. p. 1. ill. dec. 12. p. 2.

206 Frankfurter Allgemeine, 1956. nov. 7. p. 3., nov. 26. p. 4., nov. 27. p. 3., nov. 30. p. 4. és dec. 4. p. 4.

207 New York Herald Tribune, 1956. dec. 2. p. 4.

208 Le Monde, 1956. dec. 14. p. 3.

209 New York Herald Tribune, 1956. dec. 2. p. 4.

210 New York Herald Tribune, 1956. dec. 23. p. 4.

211 New York Herald Tribune, 1956. dec. 30. p. 4.

212 New York Herald Tribune, 1956. nov. 18. p. 4.

213 vö.: Békés Csaba: Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában. pp. 77-81.